

Lietuvių kalbos būdvardžių analizė tekstynų lingvistikos metodu: netipiškos vartosenos nustatymas

Laima Jancaitė-Skarbalė

Vytauto Didžiojo universitetas
Vytautas Magnus University
laima.jancaite-skarbale@vdu.lt
<https://orcid.org/0009-0005-9210-672X>
<https://ror.org/04y7eh037>

Erika Rimkutė

Vytauto Didžiojo universitetas
Vytautas Magnus University
erika.rimkute@vdu.lt
<https://orcid.org/0000-0003-0858-8593>
<https://ror.org/04y7eh037>

Anotacija. Straipsnio tikslas – pristatyti tyrimą, kurio metu išanalizuota 94 dažnų būdvardžių (12 santykinių ir 82 kokybinių) vartoseną tekste, siekiant išsiaiškinti, kurie iš jų gali būti netipiškos vartosenos. Netipiškos vartosenos būdvardžiais laikomi tie, kurie gramatinėmis ir leksinėmis semantinėmis ypatybėmis išsiskiria iš kitų būdvardžių. Tyrimo šaltiniai – *Mokomasis lietuvių kalbos vartosenos leksikonas* ir *Mokomasis lietuvių kalbos tekstynas*. Atliekant tyrimą daugiausia dėmesio skirta gramatinėms ypatybėms: palyginti dažnai atributinei ir predikatinei vartosenai, palyginti dažnai prisijungiamiesiems žodžiams (prieveiksmiams, linksniams, prielinksninėms konstrukcijoms, šalutiniams sakiniams), laipsniavimui. Taip pat laikyta, kad netipiškos vartosenos būdvardžiai iš kitų išsiskiria ir leksiškai semantiškai, pavyzdžiui, yra susiję su kitų kalbos dalių žodžiais. Atlikus tyrimą, atpažinti 2 (16,67 proc.) netipiškos vartosenos santykiniai būdvardžiai ir 21 (26 proc.) netipiškos vartosenos kokybinis būdvardis.

Raktažodžiai: būdvardžiai, leksinė gramatika, lietuvių kalba, netipiška vartoseną, tekstynų lingvistika

Analysis of Lithuanian Adjectives Based on Corpus Linguistics Methodology: Identification of Atypical Usage

Summary. This article aims to present a study during which the usage of 94 adjectives was analyzed to identify the adjectives of atypical usage. In this research, atypical adjectives are those that differ from other adjectives in terms of their grammatical and lexical-semantic features. The adjectives were selected from the Lexical Database of Lithuanian Language Usage and analyzed using the Pedagogic Corpus of Lithuanian. In total, 12 relative and 82 qualitative adjectives were examined. The research is based on the principles of lexical grammar, which posits that words with distinct grammatical features tend to also exhibit different lexical-semantic features.

The study identified 2 (16.67%) relative adjectives with atypical usage. They are relatively frequently used predicatively (e.g., *paskutinis* 'last', *vidutinis* 'average') and possess distinctive lexical semantic features (for example, the adjective *paskutinis* 'last' semantically resembles ordinal numerals).

The analysis identified 21 (26%) qualitative adjectives with atypical usage. They were identified, first of all, according to their syntactic functions: some are relatively often used attributively (e.g., *bendras* 'common', *didis* 'great', *didžiulis* 'huge', *kultūringas* 'cultured'), while others are relatively often used predicatively (e.g., *aiškus* 'clear'). These adjectives also exhibit distinctive lexical-semantic features (e.g., *kultūringas* can also be considered a relative adjective). Qualitative adjectives of atypical usage were also identified based on their connection abilities and gradation. Some of them do not combine with adverbs of measure/degree and cannot be graded (e.g., *specialus* 'special'); some, when used attributively in the positive degree, are relatively often used with words indicating time and place (e.g., *garsus* 'famous', *populiarus* 'popular', *vienintelis* 'the only one'); others are relatively often used with the dative case indicating purpose or suitability (e.g., *naudingas* 'useful', *reikalingas* 'necessary'); some are relatively frequently used with the instrumental case (e.g., *garsus* 'famous', *ypatingas* 'special'); others can be used with the genitive case (e.g., *gausus* 'abundant', *pilnas* 'full', *vertas* 'worth'); some can be used with the prepositional phrase with the preposition *į* 'to' (e.g., *panašus* 'similar'); and others are used with a subordinate clause when not in the neuter gender (e.g., *tikras* 'sure'). These adjectives also tend to have distinctive lexical-semantic features (e.g., the adjective *tikras* 'sure' can function synonymously with the verb *žinoti* 'to know'). Atypical usage is determined based on one or more of the features listed here.

Keywords: *adjectives, atypical usage, corpus linguistics, lexical grammar, Lithuanian language*

Įvadas

Būdvardžiais apibūdinama, kokios ypatybės būdingos žmonėms, daiktams ar kitiems objektams. Be to, būdvardžius vienija tos pačios kaitybinės paradigmos, gramatinės kategorijos, taip pat – sintaksinės funkcijos. Vis dėlto būdvardžių yra įvairių: jie gali nusakyti spalvą, dydį, vertinimą ir kt. Neretai būdvardžiai pagal reikšmę gali būti panašūs ir į kitoms kalbos dalims priklausančius žodžius (pvz., *pirmas* ir *paskutinis* – abu žodžiai nusako vietą eilėje, nors vienas – skaitvardis, o kitas būdvardis; būdvardis *skirtingas* semantiškai panašus į įvardį *kitoks*). Be to, skiriasi ne tik būdvardžių leksinės semantinės, bet ir gramatinės ypatybės. Dauguma būdvardžių laipsniuojami (kokybiniai būdvardžiai), dažniausiai vartojami atributiškai (kaip mini Aldona Paulauskienė 1994: 167, tai – pirminė jų sintaksinė funkcija) ir pan. Tačiau yra ir išskirtinių būdvardžių, vartosenos išimčių – pavyzdžiui, kai kurie būdvardžiai dažniausiai vartojami ne atributiškai, o predikatiškai (pvz., *aiškus*); kai kurie valdo linksnius (pvz., *vertas*, *gausus*).

Šiame straipsnyje laikoma, kad kalbos dalys nėra vienalytės – kai kurie būdvardžiai gali būti tipiškos vartosenos, o kiti – netipiškos, sudarantys tam tikrą būdvardžių vartosenos periferiją. Šiuo atveju svarbus prototipinis požiūris į kalbos dalis ir į kalbos reiškinius apskritai – remiantis šiuo požiūriu, teigiama, kad kalbos reiškiniai neturi griežtų ribų. A. Judžentis (2012: 17) mini, kad, remiantis prototipiniu požiūriu, skiriami periferiniai kalbos reiškinių atvejai – jie įvairialypiai, neišsitenkantys kategorijos rėmuose, – o kategorijų prototipą sudaro reiškiniai, turintys daugiausia kategoriją apibrėžiančių požymių¹.

Įvairiuose lietuvių autorių leidiniuose (Ulvydas et al. 1976, Paulauskienė 1994, Balkevičius 1998, Vaičiulytė-Semėnienė 2001, Kamandulytė 2009, Ramonienė ir Pribušauskaitė 2019) rašoma, kokios

¹ Pavyzdžiui, Quirk et al. (1985: 402–404) pateikia prototipiškiausių anglų kalbos būdvardžių ypatybes: tai – galimybė atlikti atributinę ir predikatinę funkciją sakinyje, būti modifikuotam stiprinamąją reikšmę turinčio žodžio *very* (liet. *labai*), būti laipsniuojamam.

sintaksinės funkcijos ir koks junglumas būdingas kokybiniais ir santykiniais būdvardžiams, aptariamoms leksinės semantinės būdvardžių ypatybės. Vis dėlto šiuose leidiniuose nėra šios netipiškos būdvardžių vartosenos, nepateikiama kiekybinių duomenų iš tekstynų. Parengtame *Mokomajame lietuvių kalbos vartosenos leksikone* (toliau – leksikonas)² įtraukti kai kurie išskirtiniai būdvardžių vartosenos atvejai (Bielinskienė et al. 2021: 25–27 minima, kad tik būdvardžiai *pilnas*, *vertas*, *gausus* valdo kilmininką), tačiau ten išsamiai neaparta, kokie būdvardžiai yra tipiškos, o kurie – netipiškos vartosenos, ir kaip jie atskiriami.

Tyrimo **tikslas** – išanalizuoti 94 dažnų būdvardžių, atrinktų iš leksikono, vartoseną ir aprašyti, kurie būdvardžiai gali būti netipiškos vartosenos. Nors šiame tyrime svarbiausia atpažinti netipiškos vartosenos būdvardžius, užsimenama ir apie tai, kokios ypatybės rodo, kad būdvardžiai yra tipiškos vartosenos.

Pagrindiniai naudoti **šaltiniai** yra leksikonas ir *Mokomasis lietuvių kalbos tekstynas*³ (toliau – MLKT). Šis tekstynas skirtas įvairių kalbos lygių lietuvių kalbos kaip svietimosios mokiniams⁴; jame yra 699 000 žodžių, tekstai – rašytinės (619 000 žodžių) ir sakytinės (35 000 žodžių) kalbos. Rašytinės kalbos pateiktynį sudaro tekstai, paimti iš užsieniečiams skirtų lietuvių kalbos vadovėlių (17,2 proc. rašytinės kalbos pateiktynio) ir nevadovėliniai tekstai – rinkti iš grožinių ir populiariųjų knygų, instrukcijų, skelbimų, viešųjų užrašų, naujienų portalų, dokumentų ir t. t. (82 proc. rašytinės kalbos pateiktynio; išsamiau apie MLKT žr. Kovalevskaitė et al. 2022).

Leksikonas – tai leksinė bazė, parengta MLKT pagrindu (iš rašytinės tekstyno dalies). Jame aprašyta 700 dažniausių prasminių MLKT žodžių ir 3000 su šiais žodžiais susijusių darinių bei pastoviųjų žodžių junginių (iš viso leksikone pateikta 3700 antraštinių vienetų). Leksikone dažniausių žodžių leksiniai ir gramatiniai dėsningumai parodomi pasitelkiant vartosenos modelius ir pavyzdžius, bet nepateikiant apibrėžčių; taip pat pateikiama informacija apie darybinius ryšius (pamatinius žodžius ir darinius), žodžių dažnumą, visas aprašomo žodžio kaitybines formas. Rengiant leksikoną, laikytasi nuomonės, kad apie žodžio vartoseną galima sužinoti iš gramatinės, leksinės semantinės informacijos, darybiškai susijusių žodžių ir to žodžio vartoseną gerai atskleidžiančių dabartinės lietuvių kalbos pavyzdžių (daugiau apie leksikoną žr. Kovalevskaitė et al. 2022).

Šiame tyrime didžiausias dėmesys skirtas būdvardžių gramatiniais polinkiams – sintaksinėms funkcijoms, prisijungiamiems žodžiams, laipsniavimui; siekiama išsiaiškinti kaip, remiantis šiomis ypatybėmis, galima atpažinti tipišką ir netipišką vartoseną. Analizuotos ir leksinės semantinės būdvardžių ypatybės (nors svarbiausiomis laikomos būtent gramatinės) – galima daryti prielaidą, jog netipiškos vartosenos būdvardžiai semantiškai išsiskiria iš kitų būdvardžių, pavyzdžiui, yra semantiškai susiję ir su kitų kalbos dalių žodžiais. Kaip rašė Johnas Rupertas Firthas, žodžio reikšmę galima atpažinti remiantis jo kontekstu: „žodį pažinsi iš jo aplinkos“ (Firth 1962: 11). Taigi galima teigti, kad žodžiai, išsiskiriantys gramatiškai, išsiskiria ir semantiškai – jiems gali būti būdingos ne tik išskirtinės gramatinės, bet ir leksinės semantinės ypatybės.

Straipsnyje pristatomo tyrimo **naujumas** ir išskirtinumas yra tas, kad netipišką būdvardžių vartoseną bandyta įvertinti kiekybiškai: gramatinės ypatybės pagrindžiamos kiekybiniais duomenimis iš MLKT. Tai padaryta suskaičiavus 94 analizuotų būdvardžių ypatybes. Buvo skaičiuojami būdvardžių tam tikrų gramatinių ypatybių vidurkiai (pvz., kiek vidutiniškai dažnai kokybiniai būdvardžiai vartojami su

² <https://kalbu.vdu.lt/mokymosi-priemones/leksikonas/>

³ <https://kalbu.vdu.lt/mokymosi-priemones/mokomasis-tekstynas/>

⁴ Turimi omenyje visi suaugę besimokantieji lietuvių kalbos: studentai, savarankiškai besimokantys asmenys ir kt.

įnagininko linksniu): jeigu būdvardis labai nukrypsta nuo vidurkio, tuomet teigta, kad jis gali būti netipiškos vartosenos (ši informacija pateikta prieduose). Šiame tyrime leksinės semantinės būdvardžių ypatybės kiekybiškai nevertintos, tačiau analizuotos kartu su gramatinėmis. Remiamasi **leksinės gramatikos principais** (daugiau žr. 1 skyrių), taikomas tekstynų lingvistikos **metodas** (daugiau apie tyrimo metodologiją ir analizuotų žodžių atranką žr. 2.1 ir 2.2 poskyrius).

Kadangi daugelyje gramatikos darbų būdvardžiai skirstomi į dvi grupes – kokybinius ir santykinus, šiame tyrime taip pat atskirai analizuoti abiejų tipų būdvardžiai. Sintaksinės funkcijos analizuotos tiek kokybinių, tiek santykinų būdvardžių, o laipsniavimas ir prisijungiami žodžiai – tik kokybinių, nes, kaip minima *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (Ambrazas et al. 2006: 167), santykiniai būdvardžiai neprisijungia priklausomų žodžių.

Netipišką būdvardžių vartoseną atpažinti **aktualu** rengiant praktines gramatikas, leksikografinius išteklius, mokant lietuvių kalbos kaip negimtosios. Mokant lietuvių kalbos, svarbu atsakyti į klausimą, kaip būdvardžių gramatiniai polinkiai susiję su jų reikšmėmis, ir akcentuoti netipišką vartoseną; ją reikia aptarti atskirai nuo tipiškos vartosenos. Tai svarbu atliekant ir kitus lingvistinius tyrimus (pvz., analizuojant, kurie dalyviai reikšmę, funkcija panašūs į būdvardžius, t. y. subūdvardėję arba būdvardiškosios vartosenos; plg. Jancaitė 2023).

Šis tyrimas aktualus rengiant tokio pobūdžio išteklius kaip leksikonas, t. y. skirtus besimokantiems lietuvių kalbos kaip svetimosios, nes leksikono esmė – padėti suprasti žodžių vartoseną naudojant leksinę semantinę ir gramatinę informaciją, o tam ypač svarbu akcentuoti (ne)tipišką vartoseną. Visa tai galima gauti tekstynų lingvistikos metodu. Paminėtina, kad mokant(is) lietuvių kalbos vis dar per mažai naudojamos tekstynų lingvistikos metodu ar šiuo metodu gautais ištekliais, todėl šis straipsnis gali būti pravartus tiems, kurie supažindina pažengusius lietuvių kalbos mokinius su netipiška būdvardžių vartoseną.

Straipsnyje iš pradžių aprašomi leksinės gramatikos principai ir kaip, remiantis vartosenos dėsningumų analize, gali būti atpažįstamos semantinės žodžių grupės, netipiškai vartojami žodžiai. Toliau aprašomas būdvardžių tyrimas – analizuotų žodžių atranka, tyrimo eiga ir rezultatai. Straipsnio gale pateikiamos apibendrinamosios pastabos, literatūros sąrašas ir priedai – kiekybinė 82 analizuotų kokybinių būdvardžių vartosenos (atliekamų sintaksinių funkcijų, prisijungiamų žodžių) informacija (kiekybinė analizuotų 12 santykinų būdvardžių informacija pateikiama 2.3 poskyryje).

1. Vartosenos dėsningumų analizė panašios reikšmės ir netipiškos vartosenos žodžiams atpažinti

Tekstynų lingvistai teigia, kad leksika ir gramatika tirtinos kartu, o ne atskirai (Marcinkevičienė 2000: 44). Taigi, norint atpažinti žodžio leksinę reikšmę, svarbu analizuoti jo vartosenos kontekstą (tiek gramatinį, tiek leksinį semantinį). Taip sudaromi vartosenos modeliai⁵, kuriuose nurodoma, ką prisijungia analizuojamas žodis, kokias sintaksines funkcijas atlieka, kokios jo dažniausiai vartojamos formos. Tai galima pavadinti leksine gramatika (Sinclair 2000). Leksinės gramatikos principais remtasi ir šiame tyrime: pagal sintaksines funkcijas, prisijungiamus žodžius galima atpažinti ir panašios reikšmės žodžius, ir išskirtinius – kiek kitokios reikšmės žodžius. Šiame poskyryje išsamiau aprašomos leksinės gramatikos idėjos, trumpai pristatomi metodai, kaip šiais principais remiamasi analizuojant žodžių vartoseną.

⁵ Svarbu paminėti, kad aprašant konteksto ypatybes, vartosenos dėsningumus modeliais, priklausomai nuo taikomo metodo gali būti kiek skirtingai suvokiama, kas laikoma modeliu. Svarbiausias bendras principas – apibendrinta vartosenos aplinka (leksinė, gramatinė), kuri būdinga tam tikram žodžiui ar žodžių grupei.

Leksikos ir gramatikos neišskiriamumą rodo tai, kad tiek gramatinės sakinio struktūros apriboja, kokie leksiniai vienetai jose gali būti vartojami (pvz., predikato poziciją sakinyje dažniausiai gali užimti veiksmažodžiai, o subjekto, objekto – daiktavardžiai), tiek konkretūs leksiniai vienetai gali būti vartojami specifinėse gramatinėse sakinio struktūrose, kuriose kiti leksiniai vienetai nevartojami arba pasitaiko daug rečiau (pvz., Sinclair 2004: 18; Stubbs 1996: 36). Tarkime, anglų kalbos daiktavardis *lap* (liet. *keliai* / *skraitas* / *skreitas*) dažniausiai vartojamas prielinksninėse konstrukcijose, o ne kaip subjektas ar objektas, kaip įprasta kitiems daiktavardžiams: *he used to sit me on his lap* (liet. *jis mėgdavo pasisodinti mane ant kelių*). Tokius atvejus svarbu aprašyti, kad būtų galima suprasti, kurie žodžiai vartojami netipiškai.

Pagal vartosenos aplinką galima atskirti ir žodžių reikšmes. Tai galima iliustruoti veiksmažodžio *žiūrėti* pavyzdžiu (Kovalevskaitė ir Jancaitė 2019):

- 1) *I veidrodį žiūrėti negalėjau – man tai būdavo trauma.*
- 2) *Pradžioje gyventojai gana skeptiškai žiūrėjo į savo naujuosius kaimynus.*
- 3) *Jums atrodo, kad žiūrėte spektaklį iš pirmojo rango ložės.*

Šiuose sakiniuose atsispindi trys skirtingos veiksmažodžio *žiūrėti* reikšmės, ir tai matyti jo vartosenos aplinkoje: pirmu atveju prisijungiama prielinksninė konstrukcija su prielinksniu *į* ir konkrečiu daiktu – čia *žiūrėti* vartojama reikšme „matyti akimis“; antrame pavyzdyje dar prisijungiamas vertinamasisrieveiksmis *skeptiškai* – šiuo atveju matoma reikšmė „vertinti“; trečiame pavyzdyje prisijungiamas tiesioginis objektas ir *žiūrėti* vartojama reikšmė, kai koks nors reginys stebimas dėl malonumo (taip pat galima *žiūrėti filmą* ir pan.).

Remiantis šiuo leksinės gramatikos principu, rašomi žodynai, kuriamos gramatikos. Vienu iš pirmųjų mokomųjų žodynų, sudarytų tekstynų lingvistikos metodu, laikomas COBUILD žodynas (daugiau apie tai žr. Moon 2007). Vienas iš tam tinkamų metodų – Patricko Hankso (2004) vartosenos modelių analizės metodas (angl. *Corpus Pattern Analysis*). Remiantis šiuo metodu, parengtas ir vienas iš šio tyrimo šaltinių – leksikonas (šis metodas yra tinkamas tekstynų inspiruotiems mokomiesiems žodynams kurti).

Naudojantis vartosenos modelių metodu, gali būti atpažįstamos ir kalbos dalys, tam tikri kalbos dalių poklasiai (pvz., vertinamieji būdvardžiai) – jis gali būti naudingas ir gramatikoms rašyti. Teigiama, kad jeigu žodis keletą vartosenos modelių dalijasi su kitu žodžiu, šie žodžiai yra semantiškai susiję; o su kitais žodžiais, kurie įeina į tuos pačius vartosenos modelius, kartu sudarys bendrą semantinę grupę (Janssen 2014: 279). Be to, Susan’a Hunston ir Gill’e Francis rašo apie modelių (dėsningumų) gramatiką (angl. *Pattern Grammar*), pagal kurią su vartosenos modeliais aprašomos kalbos dalys, kalbos dalių poklasiai, pavyzdžiui, anglų kalbos vertinamiesiems būdvardžiams būdingas modelis – *it + be + būdvardis* + šalutinis sakiny su *that* (Hunston ir Francis 2000: 189–190):

- 4) *It is awful that it should end like this.* (liet. *Siaubinga, kad tai turi šitaip baigtis.*)

Pagal vartosenos modelius galima nustatyti ir netipiškos vartosenos žodžius, kurių kalbos dalį sunku atskirti. Pavyzdžiui, anglų kalbos žodis *half* (liet. *pusė*) žodynuose žymimas ir kaip būdvardis, ir kaip kvantifikatorius, ir kaip predeterminantas⁶, tačiau jo vartosena skiriasi nuo visų jų (Janssen 2014: 263; Hunston ir Francis 2000: 192–197).

⁶ Tai – žodis, anglų kalboje kartais vartojamas prieš determinantą, pavyzdžiui: *once a day* (liet. *kartą per dieną*). Šiuo atveju *once* – predeterminantas (angl. *predeterminer*).

Apibendrinant galima teigti, kad remiantis leksikos ir gramatikos vienovės principu, leksika ir gramatika yra labai susijusios ir tirtinos kartu. Šiuo principu paremta pora metodų – vartosenos modelių analizė, modelių gramatika. Straipsnyje vadovaujamas šiuo požiūriu – pagal gramatinės ypatybės (atliekamas sintaksines funkcijas, prisijungiamus žodžius) galima atpažinti tiek semantiškai susijusius būdvardžius (laikoma, kad jiems būdingos panašios gramatinės ypatybės), tiek netipiškos vartosenos būdvardžius, turinčius išskirtinių gramatinių ypatybių ir iš būdvardžių klasės išsiskiriančius taip pat ir semantinėmis ypatybėmis.

2. Tipiškos ir netipiškos vartosenos būdvardžių atpažinimas

2.1. Analizuotų žodžių atranka

Šiame tyrime analizuoti 94 būdvardžiai iš leksikono. Jie atrinkti iš 100 dažniausių žodžių, turinčių būdvardžio pažymą (neanalizuoti turintys priešdėlį *ne-* (*nedidelis* ir *nesvarbus*) ir dalyvio formą: *išsiskyręs*, *tinkamas*, *būtinai*, t. y. subūdvardėję dalyviai). 76 iš šių būdvardžių leksikone aprašyti su vartosenos modeliais. Analizė atlikta MLKT. Dažniausias būdvardis iš analizuotų – *geras* – MLKT pavartotas 1172 kartus, o rečiausias – *turingas* – 67 kartus; vidutiniškai šie būdvardžiai pavartoti 221,29 karto.

Kai kurie būdvardžiai turi priesagą *-t-*. Kaip rašo Aldona Paulauskienė (1994: 42), kai kurie iš jų gali būti subūdvardėję neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyviai, o kiti – veiksmažodžių vediniai. Kalbininkė teigia, kad kai būdvardis turi savaiminį veiksmažodžio reiškiančio veiksmažodžio kamieną, jis greičiausiai ne subūdvardėjęs dalyvis, o vedinys. Taigi šiame tyrime žodžiai *baltas*, *rimtas*, *šaltas*, *šiltas*, *keistas*, *paprastas*, *įprastas* ir pan. (turintys savaiminį veiksmažodžio reiškiančio veiksmažodžio kamieną) laikomi būdvardžiais.

Analizuojant būdvardžių sintaksines funkcijas, prisijungiamus žodžius ir polinkį būti laipsniuojamiems, nuspręsta neanalizuoti tokių atvejų, kai būdvardžiai yra pakeitę kalbos dalį (pvz., *trumpam* – prieveiksmis, o ne būdvardžio *trumpas* forma); praradę leksinę reikšmę, desementizuoti (pvz.: *o geras!* – jaustukas); žodžius, kurie yra būdvardžių homonimai (pvz., daiktavardis *baltas* – baltų tautų žmogus). Be to, neanalizuoti ir tam tikri vartosenos atvejai, kai būdvardžio sintaksinė funkcija neaiški (pvz.: *o prie kiaulienos yra toks irgi padažas idomus*)⁷. Šie vartosenos atvejai buvo išbraukti iš bendro būdvardžių pavartojimo skaičiaus.

2.2. Tyrimo eiga ir probleminiai atvejai

Atliekant tyrimą, iš pradžių būdvardžiai padalyti į du tipus – kokybinius ir santykinus. Iš 94 analizuotų būdvardžių 12 buvo santykinų (*asmeninis*, *istorinis*, *lietuviškas*, *medinis*, *nacionalinis*, *olimpinis*, *pagrindinis*, *paskutinis*, *tradicinis*, *valstybinis*, *vidutinis*, *vietinis*; 12,77 proc. visų analizuotų būdvardžių), 82 – kokybiniai (87,23 proc., pvz.: *aiškus*, *didelis*, *juodas* ir t. t.; visas kokybinių būdvardžių sąrašas kartu su kiekybiniais duomenimis pateiktas prieduose). Prie santykinų būdvardžių kategorijos priskirti visi būdvardžiai su priesaga *-inis* ir būdvardis *lietuviškas*.

Tyrimas atliktas su *MS Excel*. Tiek analizuojant kokybinius, tiek santykinus būdvardžius iš pradžių pažymėtas kiekvieno būdvardžio dažnumas MLKT. Prieš analizuojant kokybinių būdvardžių sintaksi-

⁷ Apie šią problemą rašo Laura Kamandulytė (2009: 141). Ji teigia, kad sakytinėje spontaninėje kalboje žodžių tvarka varijuoja – būdvardžiai gali būti vartojami ir po derinimo daviklio, taigi šiuo atveju nėra visai aišku, ar būdvardis pavartotas atributiškai, ar predikatiškai.

nes funkcijas, apskaičiuota, kaip dažnai jie vartojami apibrėžiamąja (įvardžiuotinė) forma. Sintaksinės funkcijos, prisijungiami žodžiai ir laipsniavimo vartosenos atvejai analizuoti be apibrėžiamosios formos, nes šių formų vartoseną skiriasi nuo neapibrėžiamųjų formų vartosenos.

Tada žymėta, kaip dažnai kiekvienas būdvardis atlieka šias sintaksines funkcijas ir vartojamas:

- 1) atributiškai;
- 2) predikatiškai⁸.

Be sintaksinių funkcijų, analizuota, kaip dažnai kokybiniai būdvardžiai:

1. Turi kintamosios ypatybės reikšmę⁹: yra laipsniuojami (sintetiškai ir analitiškai); prisijungia laipsniorieveiksmius, pavyzdžiui: *labai, ypač, tikrai*; kiekiorieveiksmius, pavyzdžiui: *gana, pakankamai* (šiai grupei priskirta ir dalelytė *per*, žyminti kiekį, pvz., *per mažas*, nes ji atlieka panašią funkciją).
2. Prisijungia kitus būdorieveiksmius, pavyzdžiui: *savaime aiškus, dvasiškai artimas, geltonai juodas* (MLKT). Atskirai analizuotirieveiksmiai, vartojami su spalvas žyminčiais ir kitais būdvardžiais.
3. Prisijungia laiką ir vietą rodančius žodžius (vietos, laikorieveiksmius, vietininką ir pan.). Šiuo atveju analizuota tik atributinė vartoseną, nes, analizuojant ir predikatinę, rezultatai gali klaidinti. Kaip minima *Lietuvių kalbos gramatikoje* (Ulvydas et al. 1976: 235), „<...> būdvardis, atliekantis tarinio funkciją, dažnai prisijungia kitus, ypač aplinkybinės reikšmės, žodžius ne dėl savo leksinės reikšmės papildymo, bet dėl savo pozicijos.“ Pavyzdžiui, būdvardis, kaip ir veiksmažodis, gali prisijungti aplinkybes: *Šiandien tėvas (yra) geras, piktas; Šiandien tėvas supyko*. Taigi vietą, laiką rodančius žodžius būdvardžiai gali prisijungti nebūtinai dėl leksinės reikšmės, bet ir dėl pozicijos (vartosenos su pagalbiniu veiksmažodžiu *būti*). Vis dėlto šiame tyrime buvo svarbu išanalizuoti, kurie būdvardžiai šiuos žodžius prisijungia būtent dėl leksinės reikšmės, todėl ir pasirinkta tirti tik atributinę vartoseną.
4. Prisijungia linksnius, prielinksnes konstrukcijas, bendratį, šalutinius sakinius: naudinininką, reiškiantį objektą, į kurį nukreipta ypatybė, pavyzdžiui: *man šalta, man įdomu*; paskirtį, tinkamumą reiškiantį naudinininką arba bendratį, pavyzdžiui, *uodegos reikalingos musėms nubaidyti* (MLKT; neanalizuota, kaip dažnai bendratį prisijungia bevardės giminės būdvardžiai); įagininką, pavyzdžiui: *garsus savo stiprybe* (MLKT); kilmininką, pavyzdžiui: *pilnas dūmų namas* (MLKT); prielinksnes konstrukcijas, pavyzdžiui: *panašus į beisbolą komandinis žaidimas* (MLKT); *atviras su tavimi* (MLKT); šalutinius sakinius, pavyzdžiui: *Esu tikra, kad pagaliau prasidėjo Apokalipsė* (MLKT; išskyrus šalutinius sakinius, kuriuos prisijungia bevardės giminės būdvardžiai).

Tikslo, sąlygos aplinkybės neanalizuotos, nes jos ypač retos.

Tipišką ir netipišką būdvardžių vartoseną siekta įvertinti pagal jų gramatinės ypatybes kiekybiškai (pagal vartosenos dažnumą), o pasirinktos būtent šios ypatybės, nes tiek teoriniuose darbuose, tiek tiriamajame tekстыne aptikta, kad būtent jos būdingos būdvardžiams. Ateityje analizuojant tipišką ir netipišką būdvardžių vartoseną galima atsižvelgti į daugiau gramatinių ypatybių: žodžių tvarką; po-

⁸ Analizuojant būdvardžių sintaksines funkcijas, neanalizuotos lyginamosios konstrukcijos (pvz., *Kad sidabro įrankiai blizgėtų kaip nauji, sudėkite juos 10 minučių į bulvių nuovirą* (MLKT)), daiktavardiškoji būdvardžio vartoseną ir konstrukcijas, kai būdvardis vartojamas su įvardžiu (pvz.: *Negi žmonėms nėra nieko įdomaus?* (MLKT)).

⁹ Kaip mini Meilutė Ramonienė ir Joana Pribušauskaitė (2019: 120), „[k]okybiniai būdvardžiai parodo kokybinius daikto požymius, kurie gali keistis, būti nevienodo intensyvumo“, t. y. reiškia kintamą ypatybę.

linkį būdvardžiams būti vartojamiems kaip sudėtiniai atributai (pvz., *tamsiai mėlynos spalvos kelnės*); daiktavardinę vartoseną ir t. t.

Be minėtų gramatinių ypatybių, netipiška būdvardžių vartoseną vertinta ir pagal leksines semantines ypatybes, t. y. ar gramatinėmis ypatybėmis besiskiriantys būdvardžiai skiriasi ir semantiškai. Pavyzdžiui, tikrinta, ar gramatiškai išsiskiriantys būdvardžiai yra semantiškai susiję su kitomis kalbos dalimis (įvardžiais, skaitvardžiais, veiksmažodžiais); ar ta pačia gramatine ypatybe išsiskiriantys būdvardžiai turi panašią reikšmę. Vis dėlto leksinės semantinės ypatybės nevertintos kiekybiškai, nes tai padaryti sudėtinga, taigi leksinių semantinių ypatybių analizė yra papildoma.

Analizuojant būdvardžius, nuspręsta tipišką ir netipišką vartoseną pagal jų gramatines ypatybes tirti remiantis šiek tiek skirtinga metodika. Visi 94 analizuoti būdvardžiai (tiek kokybiniai, tiek santykiniai) buvo vartojami ir atributiškai, ir predikatiškai, taigi matyti, kad būdvardžiams būdinga būti vartojamiems abiem sintaksinėmis funkcijomis – tik klausimas, kaip dažnai. Kita vertus, ne visi kokybiniai būdvardžiai tekстыne buvo laipsniuojami ir prisijungę įvairius žodžius (laipsnio, kiekio prieveiksnius; kitus būdo prieveiksnius; vietą, laiką rodančius žodžius; įvairius linksnius, prielinksnes konstrukcijas, šalutinius sakinius – išsamiau apie tai rašoma 2.4.2.4 poskyryje). Taigi būdvardžio polinkis dažnai prisijungti tam tikrus žodžius, kurių visa būdvardžių grupė prisijungti nelinkusi, signalizavo apie netipišką jo vartoseną.

Analizuojant tipišką ir netipišką būdvardžių vartoseną pagal sintaksines funkcijas, nuspręsta apskaičiuoti, kaip dažnai vidutiniškai santykiniai ir kokybiniai būdvardžiai atlieka įvairias sintaksines funkcijas, ir ieškoti būdvardžių, tam tikromis sintaksinėmis funkcijomis vartojamų palyginti dažnai – laikyta, kad tarp jų gali būti netipiškos vartosenos būdvardžių. Tam buvo nustatyta, kas laikoma palyginti dažna vartoseną, ir tikrinta, ar tam tikri būdvardžiai gali būti laikomi netipiškos vartosenos. Pavyzdžiui, analizuojant kokybinius būdvardžius, iš pradžių laikyta, kad jie vartojami gana dažnai, jeigu jų vartoseną tam tikra sintaksine funkcija bent 10 proc. didesnė negu vidutinė. Kita vertus, kartais pasirinkta kita riba – analizuojant santykinius būdvardžius, buvo matyti, kad jie atributiškai vartojami labai dažnai (vidutiniškai 98,69 proc.), o predikatiškai – labai retai (vidutiniškai 1,31 proc.). Taigi tikrinta tik predikatinė vartoseną ir kadangi gautas itin mažas santykinų būdvardžių predikatinės vartosenos vidurkis, laikyta, kad santykiniai būdvardžiai vartojami predikatiškai palyginti dažnai, jeigu taip vartojami bent dvigubai dažniau negu vidutiniškai (šiuo atveju – bent 2,62 proc.). Tuomet, pasirinkus, kas laikoma gana dažna vartoseną (tai galėjo būti 10 proc. dažnesnė vartoseną negu vidutiniška arba dvigubai dažnesnė vartoseną negu vidutiniška, jei rasta nedaug atvejų), tikrinta, ar šie būdvardžiai (gana dažnai vartojami atributiškai ar predikatiškai) išsiskiria semantiškai iš kitų būdvardžių – ar turi kitoms kalbos dalims būdingų ypatybių (pvz., būdvardžiai *specialus*, *įvairus*, *skirtingas* panašūs į įvardžius *visoks*, *kitoks*) arba kitai būdvardžių grupei būdingų ypatybių (pvz., būdvardis *bendras* – kokybinis, tačiau žymi rūšį, panašiai kaip būdvardis *asmeninis*: *bendro / asmeninio naudojimo* (MLKT)). Jeigu rasta, kad kitoms kalbos dalims būdingų ypatybių būdvardžiai turi, jie laikyti netipiškos vartosenos; jeigu ne, tuomet skaičius, kada vertinama, jog jie palyginti dažnai vartojami atributiškai ar predikatiškai, didintas (žr. 2.4.1 poskyrį).

Kita vertus, ne visi kokybiniai būdvardžiai laipsniuojami ar prisijungia kitus žodžius, taigi jeigu kokybiniam būdvardžiui būdinga tai, kas nebūdinga daugumai tokių būdvardžių, jis traktuojamas kaip netipiškos vartosenos. Taigi iš pradžių apskaičiuota, kaip dažnai kokybiniai būdvardžiai MLKT nors kartą laipsniuojami ir prisijungia tam tikrus žodžius¹⁰. Pavyzdžiui, jeigu nustatyta, kad mažiau negu

¹⁰ Kadangi MLKT – nedidelis tekstynas, manyta, kad net ir vieną kartą būdvardžio prisijungiamas tam tikrai žodžių grupei priklausantis žodis ar laipsniavimo atvejis (pvz., vieną kartą prisijungiamas naudininkas ar vietą, laiką rodantis žodis) gali rodyti, jog būdvardžio su šia žodžių grupe vartoseną yra įmanoma (ir atitinkamai – įmanoma, kad būdvardis būtų laipsniuojamas).

trečdalis kokybinių būdvardžių prisijungė tam tikrus žodžius, laikyta, kad kokybiniai būdvardžiai šiuos žodžius prisijungia palyginti retai, o būdvardžiai, juos prisijungiantys dažniau (pvz., bent dvigubai dažniau negu vidutiniškai), yra netipiškos vartosenos (žr. 2.2 poskyrį). Be to, šie netipiškos vartosenos būdvardžiai gali ir semantiškai išsiskirti iš kitų būdvardžių.

Minėtini tam tikri diskusiniai vartosenos atvejai. Visų pirma, į analizę neįtrauktas būdvardžių junglumas, kuris galėjo atsirasti dėl laipsniavimo, pavyzdžiui, su aukštesniojo laipsnio būdvardžiais vartojamas prieveiksmis *dar*, rodantis intensyvesnį ypatybės kiekį (*dar geresnis*). Jis neįtrauktas dėl to, jog šiuo atveju esminė ypatybė yra laipsniavimas – jeigu būdvardis laipsniuojamas, jis gali prisijungti ir šį žodį. Kai kuriais atvejais nebuvo aišku, kokias sintaksines funkcijas atlieka būdvardžiai, pavyzdžiui, pasitaikė vartosenos atvejų, kai sakinyje subjektas nenurodytas, tik numanomas (pvz.: *blogas, ane?* (MLKT)). Tokiais atvejais laikyta, kad būdvardžių vartoseną predikatinę. Kartais sakinyje aiškiai nenurodytas predikatas, o žodžių tvarka primena atributinę vartoseną¹¹ (pvz.: *didelis puodas, nežinau, kiek dėt.* (MLKT)) Jeigu galima numanyti subjektą (pvz., *tai – didelis puodas*), būdvardžiai laikyti pavartotais atributiškai, o jeigu neįmanoma, tada – predikatiškai.

2.3. Santykinų būdvardžių analizės rezultatai

Kaip jau rašyta 2.2 poskyryje, santykinų būdvardžių vartosenai nustatyti remiamasi **sintaksinėmis** jų ypatybėmis. 1 lentelėje pateikti analizės rezultatai.

1 lentelė. Santykinų būdvardžių sintaksinės funkcijos MLKT

Būdvardis	Neapibrėžiamųjų formų dažnumas	Atributinė funkcija	Predikatinė funkcija
asmeninis	134	134 (100,00 proc.) ¹²	
istorinis	91	91 (100,00 proc.)	
lietuviškas	109	108 (99,08 proc.)	1 (0,92 proc.)
medinis	68	68 (100,00 proc.)	
nacionalinis	137	137 (100,00 proc.)	
olimpinis	155	155 (100,00 proc.)	
pagrindinis	220	219 (99,55 proc.)	1 (0,45 %)
paskutinis	222	206 (92,79 proc.)	16 (7,21 %)
tradicinis	69	69 (100,00 proc.)	
valstybinis	88	86 (97,73 proc.)	2 (2,27 %)
vidutinis	151	146 (96,69 proc.)	5 (3,31 %)
vietinis	65	64 (98,46 proc.)	1 (1,54 %)
vidurkis		98,69 %	1,31 %

Kadangi šie būdvardžiai apskritai labai dažnai vartojami atributiškai (vidutiniškai 98,69 proc.), negalima teigti, kad dažna atributinė vartoseną gali būti netipiška. Kita vertus, predikatinė vartoseną labai reta (vidurkis 1,31 proc.). Taigi vienintelė ypatybė, kuria remiantis siekta atpažinti netipiškos vartosenos santykinus būdvardžius, – dažna predikatinė vartoseną. Kadangi apskritai predikatinė santykinų

¹¹ Apie šią problemą rašo Kamandulytė (2009: 141).

¹² Šioje lentelėje ir kitose (taip pat prieduose) nieko nenurodoma, jei nerasta nė vieno būdvardžio tam tikros funkcijos atvejo.

būdvardžių vartoseną itin reta, laikyta, kad santykiniai būdvardžiai predikatiškai vartojami dažnai, jeigu apima bent dvigubai daugiau negu vidurkis (t. y. bent 2,62 proc.) ir bent 3 vartosenos atvejus.

Nustatyta, kad gana dažnai predikatiškai vartojami santykiniai būdvardžiai *paskutinis* (16 kartų, 7,21 proc.) ir *vidutinis* (5 kartus, 3,31 proc.). Kaip minėta 1 skyriuje, remiantis leksinės gramatikos teorija, laikomasi požiūrio, kad gramatinės ypatybės labai susijusios su **reikšme**. Ir iš tiesų būdvardis *paskutinis* išsiskiria iš kitų santykinų tuo, kad turi skaitvardiškųjų ypatybių, yra panašus į kelintinius skaitvardžius *pirmas*, *antras* ir t. t.¹³ Būdvardis *vidutinis* nurodo dydį, kaip ir kai kurie kokybiniai būdvardžiai (pvz.: *mažas*, *didelis*). Taigi galima teigti, kad šie būdvardžiai – netipiškos vartosenos (tiek gramatinėmis, tiek leksinėmis semantinėmis ypatybėmis išsiskiria iš kitų santykinų). Tai, kad minėti santykiniai būdvardžiai reikšmę priartėja prie kokybinių būdvardžių bei skaitvardžių, ir gali lemti, jog jie vartosenos ypatybėmis (t. y. dažna predikatinė vartoseną) išsiskiria iš kitų būdvardžių, todėl laikomi netipiškos vartosenos. 2.4 poskyryje aprašyti kokybiniai būdvardžiai, nes jų leksikone daugiau ir jų tipiškai bei netipiškai vartosenai atpažinti taikyta daugiau ypatybių – analizuotos ne tik sintaksinės funkcijos, bet ir prisijungiami žodžiai.

2.4. Kokybinių būdvardžių analizės rezultatai

Šiame poskyryje aprašoma, kaip tipiškos ir netipiškos vartosenos kokybiniai būdvardžiai atpažinti remiantis sintaksinėmis jų funkcijomis (vartosenos dažnumu) ir prisijungiamais žodžiais, laipsniavimu. Tam taikyta skirtinga metodika:

1. Analizuojant, kurie kokybiniai būdvardžiai yra netipiškos vartosenos pagal sintaksines funkcijas, tirta, kiek visi kokybiniai būdvardžiai vidutiniškai vartojami atributiškai ir predikatiškai; toliau – kurie kokybiniai būdvardžiai šiomis sintaksinėmis funkcijomis išsiskiria, yra vartojami palyginti dažnai (tikslūs skaičiai aptariami 2.4.1 poskyryje). Tuomet vertinta, ar šie kokybiniai būdvardžiai turi išskirtinių leksinių semantinių ypatybių, ir apibendrinta, kurie iš jų netipiškos vartosenos.

2. Analizuojant, kurie kokybiniai būdvardžiai yra netipiškos vartosenos pagal prisijungiamus žodžius ir laipsniavimą, visų pirma, apskaičiuota, kiek apskritai tam tikrus žodžius būdinga prisijungti visai kokybinių būdvardžių grupei (t. y. kiek kokybinių būdvardžių nors kartą prisijungia tam tikrus žodžius), kaip ir kiek kokybinių būdvardžių laipsniuojami. Jeigu MLKT mažiau negu trečdalis kokybinių būdvardžių nors vieną kartą prisijungė tam tikros grupės žodžius (pvz., *naudininko linksnį*; *vietą*, *laiką* žyminčius žodžius), laikyta, kad šių žodžių kokybiniai būdvardžiai prisijungti nelinkę; o kokybiniai būdvardžiai, šiuos žodžius prisijungiantys gana dažnai (bent dvigubai dažniau negu vidutiniškai – tikslūs skaičiai pateikti 2.4.2 poskyryje), laikomi netipiškos vartosenos. Kita vertus, jeigu aptikta, kad tam tikrus žodžius kokybiniai būdvardžiai prisijungia vidutiniškai dažnai (nuo 33 proc. iki 66 proc. kokybinių būdvardžių MLKT juos prisijungė), pagal šių žodžių junglumą nevertinta, ar kokybiniai būdvardžiai tipiškos, ar netipiškos vartosenos (laikoma, kad tai nėra nei reta, nei daugumai būdvardžių būdinga ypatybė). Jeigu dauguma (bent 66 proc.) kokybinių būdvardžių prisijungė tam tikrus žodžius, laikyta, kad tipiškos vartosenos kokybiniai būdvardžiai juos prisijungia, o netipiškos vartosenos kokybiniais būdvardžiais galima laikyti tuos, kurie jų neprisijungia. Tokiu pačiu būdu vertintas ir laipsniavimas.

¹³ Tai nereiškia, kad būdvardis *paskutinis* yra tapatus skaitvardžiui – šis būdvardis turi semantinių sąsajų ir su kitais būdvardžiais.

2.4.1. Kokybinių būdvardžių sintaksinės funkcijos

Kaip minėta 2.4.1 poskyryje, analizuotos 82 kokybinių būdvardžių sintaksinės funkcijos (atributinė ir predikatinė) tais atvejais, kai jie vartoti neapibrėžiamąja forma. Šių būdvardžių atributinė vartosena labai dažna (kokybiniai būdvardžiai atlieka atributinę funkciją vidutiniškai 65,6 proc.), tačiau jie neretai vartojami ir predikatiškai (šie būdvardžiai atlieka predikatinę funkciją vidutiniškai 33,1 proc.).

2.4.1.1. Dažna atributinė kokybinių būdvardžių vartoseną

Kaip jau minėta, analizuotų būdvardžių atributinės vartosenos vidurkis – 65,6 proc. Iš pradžių tikrinti kokybiniai būdvardžiai, bent 10 proc. dažniau negu vidutiniškai (t. y. bent 75,6 proc.) vartojami atributiškai – laikyta, kad jie gali būti netipiškos vartosenos. Tai būdvardžiai *artimas* (83,92 proc. atributinės vartosenos), *atviras* (86,73 proc.), *aukštas* (78,64 proc.), *bendras* (92,5 proc.), *didelis* (85,63 proc.), *didis* (100 proc.), *didžiulis* (95 proc.), *garsus* (86,67 proc.), *ilgas* (81,21 proc.), *įvairus* (94,6 proc.), *ypatingas* (78,86 proc.), *jaunas* (79,55 proc.), *juodas* (77,17 proc.), *karštas* (78,05 proc.), *kultūringas* (95,6 proc.), *lieknas* (81,32 proc.), *mažas* (76,23 proc.), *mėlynas* (85 proc.), *naujas* (89,48 proc.), *platus* (85,44 proc.), *raudonas* (82,45 proc.), *rimtas* (83,40 proc.), *sausas* (82,40 proc.), *senas* (86,11 proc.), *simpatiškas* (80 proc.), *skirtingas* (90,15 proc.), *smulkus* (90,1 proc.), *specialus* (100 proc.), *stambus* (85,85 proc.), *šventas* (80,3 proc.), *tikras* (77,45 proc.), *vienintelis* (77,21 proc.), *viešas* (97,2 proc.).

Analizuojant išsamiau, paaiškėjo, kad reikšmė dažniau skiriasi tie ankstesnėje pastraipoje išvardyti kokybiniai būdvardžiai, kurie labai dažnai (bent 90 proc.) vartojami atributiškai: *bendras*, *didis*, *didžiulis*, *įvairus*, *kultūringas*, *skirtingas*, *specialus*, *viešas*. Kai kurie iš šių būdvardžių panašūs į santykinius, pavyzdžiui, *kultūringas* gali būti laikomas ir santykinio būdvardžiu (nurodo santykį su *kultūra*); būdvardis *bendras* kartais su daiktavardžiu *naudojimo* sudaro priešpriešą santykiniam būdvardžiui *asmeninis*: *bendro / asmeninio naudojimo*. Būdvardžiai *didis* ir *viešas* dažniausiai vartojami apibrėžiamąja forma (*didis* – 95,4 proc., *viešas* – 61,7 proc.), o apibrėžiamieji būdvardžiai įgyja klasifikuojamąją funkciją – panašiai kaip ir santykiniai būdvardžiai (jiems ši funkcija itin būdinga). Kita vertus, pastebėta, kad klasifikuojamoji funkcija kartais būdinga šioms būdvardžiams, kai jie vartojami ir neapibrėžiamąja forma, plg.:

- 5) *Viešojo* transporto tinklas yra vienas iš labiausiai išplėtotų pasaulyje. (MLKT)
- 6) *Idomu, ar kamuoja tik „scenos baimė“, ar yra ir kitų? Tarkim, viešo* transporto, *atvirų erdvių...* (MLKT)

Būdvardžiai *specialus*, *įvairus*, *skirtingas*, žymintys išskirtinumą (šią semantinę grupę išskiria Ramonienė ir Pribušauskaitė 2019), gali būti siejami su įvardžiais *kitoks*, *visoks*.

Taigi, kadangi reikšmė išsiskiriančių būdvardžių (panašių į santykinius būdvardžius, įvardžius) buvo rasta tarp tų kokybinių būdvardžių, kurie bent 90 proc. vartojami atributiškai, nuspręsta taip dažnai atributiškai vartojamus kokybinius būdvardžius laikyti netipiškos vartosenos. Išsiskiria tik vienas būdvardis – *smulkus*: jis taip pat itin dažnai vartojamas atributiškai, bet nenustatyta, kad reikšmė išsiskirtų iš kitų kokybinių būdvardžių, be to, jam būdingas įprastas būdvardžių junglumas (žr. 2.4.2 poskyrį). Vadinasi, itin dažnai atributiškai vartojamus kokybinius būdvardžius (šiuo atveju – bent 90 proc. vartosenos) galima laikyti netipiškos vartosenos, nors esama išimčių. Svarbu akcentuoti, kad dauguma jų ne tik itin dažnai vartojami atributiškai, bet ir semantinėmis ypatybėmis primena santykinius būdvardžius arba įvardžius. Taigi svarbus sintaksinių ir semantinių ypatybių derinys, kad būtų galima nustatyti netipišką būdvardžių vartoseną.

2.4.1.2. Dažna kokybinių būdvardžių predikatinė vartosena

Kokybiniai būdvardžiai vartojami predikatiškai vidutiniškai 33,1 proc. Siekiant nustatyti, kurie iš jų netipiškos vartosenos, analizuoti tie būdvardžiai, kurie palyginti dažnai vartojami predikatiškai. Iš pradžių analizuoti tie būdvardžiai, kurie bent 10 procentų dažniau negu vidutiniškai (t. y. bent 43,1 proc.) vartojami predikatiškai.

Paaikškėjo, kad daugelio šių būdvardžių negalima laikyti netipiškos vartosenos, tačiau gana dažna predikatinė vartosena būdinga semantiškai susijusiems būdvardžiams. Pavyzdžiui, minėtini dažnai predikatiškai vartojami būdvardžiai, kuriais apibūdinamas būsenos, situacijos vertinimas (panašią semantinę grupę skiria Kamandulytė ir Marija Tuškevičiūtė 2008: 99) ir emocija, kurią sukelia tam tikra situacija. Be to, pastebėta, kad jiems itin būdinga ir bevardė giminė¹⁴: *aiškus* (95,5 proc. predikatinės vartosenos), *įdomus* (64,8 proc.), *keistas* (50,38 proc.), *lengvas* (57,03 proc.), *malonus* (62,5 proc.), *patogus* (58 proc.), *smagus* (78,9 proc.), *sudėtingas* (50,67 proc.), *sunkus* (70,5 proc.), *svarbus* (57,41 proc.), *vertas* (91,9 proc.), pavyzdžiui:

7) *Gi nuo pat pradžių buvo aišku, kad taip bus.* (MLKT)

8) *Labai malonu, kad atvykote.* (MLKT)

Taigi būdvardžiai, palyginti dažnai vartojami predikatiškai, gali turėti panašių semantinių ypatybių. Iš itin dažnai predikatiškai vartojamų būdvardžių išsiskiria būdvardžiai *aiškus* ir *vertas* – jų predikatinė vartosena sudaro daugiau negu 90 proc. Nors jie taip pat, kaip ir anksčiau minėti būdvardžiai, apibūdina būsenos, situacijos vertinimą, bet turi ir dar daugiau išskirtinių vartosenos ypatybių: *aiškus* dažnai vartojamas kaip įterpinys, pavyzdžiui:

9) *Yra farmakologų, kurie teigia, kad valerijono tinktūros raminantis poveikis trunka tol, kol veikia jos pagrindas – spiritas: D. Tik, aišku, dozė turi būt „atreguliuota“... (MLKT)*

Tokia kitiems būdvardžiams ne itin būdinga vartosena ir gali lemti, kodėl šis būdvardis taip dažnai vartojamas predikatiškai. Būdvardis *aiškus* gali būti dažnai vartojamas kaip įterpinys dėl to, kad jo leksinė reikšmė yra tinkama subjektyviai nuostatai parodyti, taigi jis gali būti dažnai vartojamas predikatiškai dėl leksinės reikšmės ypatybių.

Būdvardis *vertas* MLKT gali būti dažnai vartojamas predikatiškai, nes neretai kartojasi žodžių junginyje *verta žinoti*¹⁵. Taip gali būti dėl tekstyno sandaros ypatumų (pvz., tekстыne yra nemažai praktinių patarimų, o jie gali prasidėti minėtu junginiu), taigi iš dažnos predikatinės vartosenos šiuo atveju sunku nuspręsti apie šio būdvardžio tipiskumą, nes reikia analizuoti visą minėtą pastovųjį žodžių junginį. Vis dėlto būdvardis *vertas* yra netipiškos vartosenos dėl junglumo, nes MLKT dažnai prisijungia kilmininką (žr. 2.4.2.4 poskyrį).

Palyginti dažna predikatinė vartosena būdinga ir kai kuriems kitiems netipiškos vartosenos būdvardžiams, bet jų netipišką vartosena liudijo retas junglumas (žr. 2.4.2.4 poskyrį): *gausus* (72,2 proc. predikatinės vartosenos), *naudingas* (59,46 proc.), *panašus* (49,7 proc.), *pilnas* (45,26 proc.), *populiarus* (43,57 proc.), *reikalingas* (60,2 proc.).

¹⁴ Lietuvių kalboje bevardės giminės būdvardžiai iš esmės ir vartojami predikatiškai.

¹⁵ Pastebėtina, kad būdvardis *vertas*, vartojamas bevarde gimine su bendratimi, išsiskiria tuo, kad primena modalinį veiksmažodį (*verta žinoti* – *reikia žinoti*) ir nekoreliuoja su atributine vartosena (kai jis vartojamas ne bevarde gimine, tada koreliuoja, pvz.: *pagarbos verta galva* (MLKT) – *galva yra verta pagarbos*). Vis dėlto šiame tyrime buvo svarbi dažna predikatinė vartosena apskritai (net jei ir ne visada predikatiškai vartojamas būdvardis koreliuoja su atributine vartosena), taigi bevardės giminės ir predikatiškai vartojami vyriškosios bei moteriškosios giminės būdvardžiai analizuoti kartu.

Apibendrinant galima teigti, kad būdvardžiai, gana dažnai vartojami predikatiškai (kaip ir ankstesniame poskyryje aptarti dažnai atributiškai vartojami būdvardžiai), gali būti panašūs ir semantinėmis ypatybėmis, pavyzdžiui, dažnai predikatiškai bevarde gimine vartojami būdvardžiai gali apibūdinti būsenos, situacijos vertinimą. Kai kurie dažnai predikatiškai vartojami būdvardžiai yra netipiškos vartosenos, bet ji atpažįstama remiantis kitomis ypatybėmis (jiems būdingas palyginti retas junglumas). Taip pat vienas iš analizuotų būdvardžių – *aiškus* – itin dažnai vartojamas predikatiškai ir laikomas netipiškos vartosenos, nes dažnai vartojamas kaip įterpinys (galbūt šią formą verta laikyti leksikalizuota ir priskirti kitai kalbos daliai, pavyzdžiui, prieveiksmiams – kaip minėta, taip padaryta su formomis *ilgam*, *trumpam*).

2.4.2. Kokybinių būdvardžių prisijungiami žodžiai ir laipsniavimas

Šiame poskyryje aprašoma, kaip galima atskirti tipiškos bei netipiškos vartosenos kokybinius būdvardžius remiantis tuo, kuriems būdvardžiams ir kaip dažnai būdinga prisijungti žodžius ir būti laipsniuojamiems.

2.4.2.1. Kokybinių būdvardžių kintamosios ypatybės reikšmė

Šiame poskyryje aprašoma, kiek pagal tai, ar būdvardžiai laipsniuojami, ar prisijungia laipsnio, kiekio prieveiksmius, galima spręsti, ar jie tipiškos, ar netipiškos vartosenos. Galima teigti, kad laipsniavimas ir prisijungiami laipsnio, kiekio prieveiksmiai yra gana panašios ypatybės (tiek laipsniuojami, tiek laipsnio, kiekio prieveiksmius prisijungiantys būdvardžiai turi ypatybės kiekio reikšmę, tik ji gali būti nevienodo intensyvumo), dėl to šios ypatybės analizuotos kartu.

Itin daug – net 73 (89 proc.) – analizuotų kokybinių būdvardžių **laipsniuojami**. Taigi tipiškos vartosenos kokybiniai būdvardžiai yra laipsniuojami. Visi analizuoti kokybiniai būdvardžiai laipsniuojami sintetiškai (vidutiniškai sintetinis laipsniavimas sudaro 99,24 proc. visų laipsniavimo atvejų, o analitinis laipsniavimas – vidutiniškai tik 0,76 proc.), pavyzdžiui:

10) ...važiavimo tvarka bus žymiai **aiškesnė** ir saugesnė. (MLKT)

11) ...projektas „Energoskopas“ yra „geriausiai išbaigtas, bene **labiausiai aiškus**“¹⁶ projektas“. (MLKT)

Vadinasi, tipiškos vartosenos kokybinių būdvardžių ypatybė yra sintetinis laipsniavimas. Kartu su laipsniavimu aptariama ir būdvardžių ypatybė prisijungti laipsnio, kiekio prieveiksmius. Minėtus žodžius prisijungė 68 analizuoti būdvardžiai (80,95 proc.). Vidutiniškai kokybiniai būdvardžiai su šiais žodžiais buvo vartojami 7,03 proc. dažnumu, pavyzdžiui:

12) Žuvis buvo **labai gražios**. (MLKT)

13) Susirinko **gana didelis** mergaičių būrys. (MLKT)

14) ...žmogus buvo **pernelyg lietas ir aukštas**. (MLKT)

Taigi tipiškos vartosenos būdvardžiai ne tik laipsniuojami, bet ir prisijungia laipsnio, kiekio prieveiksmius. Aptikti tokie nelyginamojo laipsnio būdvardžių prisijungiami laipsnio ir kiekio prieveiksmiai: *baisiai*, *bemaž*, *beveik*, *gana*, *gyvybiškai*, *ištis*, *itin*, *ypač*, *ypatingai*, *labai*, *mažiausiai*, *neįtikėtina*, *nepakankamai*, *nepaprastai*, *pakankamai*, *pernelyg*, *sąlyginai*, *tikrai*, *truputį*, *visai*, *visiškai*, *žiauriai*.

Netipiškos vartosenos kokybiniai būdvardžiai – tie, kurie retai laipsniuojami sintetiškai (arba visai ne laipsniuojami) ir retai prisijungia laipsnio, kiekio prieveiksmius. Minėtini šie kokybiniai būdvardžiai,

¹⁶ Ši aukščiausiojo laipsnio forma yra netaisyklinga, bet straipsnyje nesigilinama į kalbos normiškumą – analizuojami ir pateikiami autentiški tekstyno duomenys.

MLKT nelaipsniuojami ir neprisijungiantys laipsnio, kiekio prieveiksnių: *didis*¹⁷, *didžiulis*, *kultūringas*, *specialus*, *vienintelis*, *viešas*. Taigi šie būdvardžiai laikomi netipiškos vartosenos. Būdvardis *didžiulis* ir taip reiškia didelį intensyvumą („labai didelis“), o *vienintelis* – mažiausią intensyvumą, todėl jie negali būti laipsniuojami ir prisijungti laipsnio, kiekio prieveiksnių. Kai kurie iš minėtų būdvardžių taip pat itin dažnai vartojami atributiškai (jie aptarti 2.4.1 poskyryje), vadinasi, yra netipiškos vartosenos remiantis ir šia ypatybe; būdvardį *vienintelis* galima laikyti netipiškos vartosenos remiantis ir kitu kriterijumi (žr. 2.4.2.3 poskyrį): jis prisijungia žodžius, kuriuos kiti būdvardžiai prisijungia palyginti retai.

Taigi sintetiškai laipsniuojami ir laipsnio, kiekio prieveiksnius prisijungiantys kokybiniai būdvardžiai yra tipiškos vartosenos. Kokybinius būdvardžius, neturinčius ypatybės kiekio reikšmės (nelaipsniuojamus ir neprisijungiančius laipsnio, kiekio prieveiksnių), galima laikyti netipiškos vartosenos. Pastebėta, kad dažnai jų netipišką vartoseną atskleidžia ir kiti kriterijai (žr. 2.4.1.1, 2.4.2.3, 2.4.2.4 poskyrius).

2.4.2.2. Kokybiniai būdvardžiai su prisijungiamais būdo prieveiksmais

Pastebėta, kad būdvardžiai gali prisijungti ne tik laipsnio, kiekio prieveiksnius, aprašytus praeitame poskyryje, bet ir kitus būdo prieveiksnius. Nuspręsta būdvardžių su šiais prieveiksmais junglumą vertinti atskirai nuo laipsnio, kiekio prieveiksnių, nes tik laipsnio, kiekio prieveiksmai nurodo būdvardžio kintamosios ypatybės reikšmę.

30 būdvardžių (36,6 proc. visų analizuotų būdvardžių) nors kartą MLKT prisijungė būdo prieveiksnių (neskaitant ankstesniame poskyryje aptartų laipsnio, kiekio prieveiksnių). Kaip minėta, jeigu trečdalis ar du trečdaliai (33–66 proc.) visų analizuotų būdvardžių prisijungia tam tikrus žodžius, šiame tyrime laikoma, kad kokybiniai būdvardžiai šiuos žodžius prisijungia vidutiniškai dažnai – nei retai, nei dažnai. Taigi būdo prieveiksnius, nežymintys laipsnio, kiekio, kokybiniai būdvardžiai prisijungia vidutiniškai dažnai. Dėl šios priežasties pagal prisijungiamus būdo prieveiksnius, nenurodančius laipsnio, kiekio, nesprendžiama apie kokybinių būdvardžių tipišką ar netipišką vartoseną. Prisijungiamų būdo prieveiksnių, nenurodančių laipsnio, kiekio, vartosenos pavyzdžiai:

15) *Galop išrinkome tamsiai mėlyno aksomo stilingą striukelę...* (MLKT)

16) *...šilumą žmonės jaučia, kai jie turi bendrų interesų ir yra artimi emociškai.* (MLKT)

17) *Mieste esanti geležinkelio stotis yra strategiškai geroje vietoje...* (MLKT)

Vis dėlto tikrinta, ar yra kokybinių būdvardžių grupė, kuriai būdingiau prisijungti būdo prieveiksnius, nenurodančius laipsnio, kiekio, negu kitiems kokybiniams būdvardžiams. Tam padaryti apskaičiuota, kiek vidutiniškai kokybiniai būdvardžiai prisijungia šiuos prieveiksnius, ir tikrinta, kurie būdvardžiai juos prisijungia palyginti dažnai. Apskaičiuota, kad vidutiniškai tik 0,93 proc. analizuotų kokybinių būdvardžių prisijungia būdo prieveiksnius, nenurodančius laipsnio, kiekio. Tikrinta, kurie būdvardžiai bent dvigubai dažniau negu vidutiniškai (t. y. bent 1,9 proc.) ir bent 3 kartus prisijungė būdo prieveiksnius. Paaiškėjo, kad tai – spalvas žymintys būdvardžiai: *mėlynas* (14,17 proc.), *raudonas*¹⁸ (4,26 proc.), *rudas* (31,96 proc.). Be to, kiti spalvas žymintys būdvardžiai – *juodas*, *baltas* – nors ir rečiau, taip pat prisijungė būdo prieveiksnius. Taigi nors apie kokybinių būdvardžių tipiškumą ar

¹⁷ Nors morfologiškai aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio formos *didesnis*, *didžiausios* yra padarytos iš būdvardžio *didis*, šiame tyrime laikyta, kad tai – būdvardžio *didelis*, o ne *didis* formos. Taip nuspręsta dėl to, kad aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio formos *didesnis*, *didesnis* pagal reikšmę MLKT yra artimesnės būdvardžiui *didelis*, o ne *didis*.

¹⁸ Būdvardis *raudonas* 8 kartus pavartotas su prieveiksniu *ryškiai*, pavyzdžiui: *ryškiai raudona piniginė*. Nors šis prieveiksmis vartojamas būtent su spalvas žymintiais būdvardžiais, tačiau laikoma, kad prieveiksmis *ryškiai* – laipsnio prieveiksmis (jis nurodo būdvardžio kintamosios ypatybės reikšmę).

netipiškumą nesprenžiamo pagal prisijungiamus būdorieveiksmius, vis dėlto spalvas žymintiems būdvardžiams prisijungti šiuos žodžius yra būdinga.

Galima daryti išvadą, kad kokybiniai būdvardžiai būdorieveiksmius prisijungia vidutiniškai dažnai, išskyrus spalvas žyminčius būdvardžius – jiems itin būdinga prisijungti būdorieveiksmius, patikslinančius spalvą. Tuo spalvas žymintys būdvardžiai išsiskiria iš kitų kokybinių būdvardžių.

2.4.2.3. Kokybiniai būdvardžiai su prisijungiamais vietą ir laiką rodančiais žodžiais

Lietuvių kalbos gramatikoje (Ulvydas et al. 1976: 242–245) minima, kad būdvardžiai gali būti vartojami su vietininku ir kitais linksniais ir sudaryti junginius, reiškiančius laiko ir erdvės santykius. Analizuojant būdvardžių vartoseną, paaiškėjo, kad iš tiesų būdvardžiai gali prisijungti ir vietą, laiką rodančius žodžius. Nuspręsta patikrinti, kiek šie prisijungiami žodžiai susiję su jų tipiška ir netipiška vartoseną. Kaip jau minėta aptariant 2.2 poskyryje, šiuo atveju tikrinta tik atributinė vartoseną.

Atlikus tyrimą, paaiškėjo, kad 35 (41,67 proc.) būdvardžiai, kai vartojami atributiškai, prisijungia vietą, laiką rodančius žodžius. Vadinasi, būtų galima teigti, kad būdvardžiai šiuos žodžius prisijungia vidutiniškai dažnai (dažniau negu 33 proc., bet mažiau negu 66 proc.). Vis dėlto akreiptinas dėmesys, kad netgi 28 būdvardžiai vietą rodančius žodžius (būtent – vietininką) prisijungia tada, kai yra vartojami aukščiausiojo laipsniu. Iš viso aukščiausiojo laipsniu vartojamų būdvardžių buvo 60, o su vietininku nors kartą aukščiausiojo laipsniu pavartota 46,67 proc. šių būdvardžių, pavyzdžiui:

18) **Brangiausias** prekės ženklas **pasaulyje** – „Coca cola“. (MLKT)

19) *Aplankysime aukščiausią Lietuvoję, įspūdingais vitražais išpuoštą Šv. Mato bažnyčią.* (MLKT)

Matyti, kad būdvardžiai, vartojami aukščiausiojo laipsniu, vidutiniškai dažnai prisijungia vietą rodančius žodžius, vadinasi, šios ypatybės negalima laikyti svarbia, kad parodytų netipišką vartoseną.

Analizuojant išsamiau, paaiškėjo, kad tik 8 būdvardžiai (9,76 proc. visų analizuotų būdvardžių), kai vartojami atributiškai nelyginamuoju laipsniu, MLKT nors kartą prisijungia vietą ir (arba) laiką rodančius žodžius (vietos, laikorieveiksmius; vietininko linksnį). Kadangi tokių kokybinių būdvardžių rasta nedaug (mažiau negu 33 proc. – tai riba, kai laikoma, kad būdvardžiams nebūdinga prisijungti tam tikrus žodžius), dėl to, jei nelyginamojo laipsnio būdvardžiai gana dažnai prisijungia laiką, vietą rodančius žodžius, jie yra netipiškos vartosenos.

Būdvardžių, vartojamų atributiškai nelyginamuoju laipsniu ir prisijungiančių vietą ir (arba) laiką rodančius žodžius, vartosenos vidurkis yra 0,5 proc. Kadangi šis vidurkis nedidelis, netipiškos vartosenos būdvardžiais laikomi tokie žodžiai, kurie vartojami atributiškai nelyginamuoju laipsniu bent 1 proc. ir bent 3 kartus prisijungia vietą, laiką rodančius žodžius: *garsus* (7,69 proc.), *populiarus* (7,79 proc.), *vienintelis* (18,1 proc.), pavyzdžiui:

20) *Į Lietuvą sugrįžta unikalūs restoranai, garsus visame pasaulyje*, – „Dinner in the Sky“. (MLKT)

21) *31-ą kartą šias Japonijoje populiarias varžybas laimėjęs Chiyonofuji mirė nuo kasos vėžio.* (MLKT)

22) *Kūčių patiekalai – tai seni tradiciniai patiekalai, todėl nepridėkite į juos dabar labai populiarių egzotinių prieskonių.* (MLKT)

23) *Vieninteliame pasaulyje Vėlių muziejuje saugoma per 3 tūkstančius vėlinių...* (MLKT)

Atkreiptinas dėmesys, kad būdvardžiai *garsus*, *populiarus* gana panašios reikšmės – abu apibūdina žinomumą, taigi tikėtina, kad būtent ši reikšmė ir lemia tai, jog jie dažnai prisijungia vietą, laiką rodančius žodžius, todėl laikomi netipiškos vartosenos. Būdvardis *vienintelis*, nors ir žymi bendrumą, visuo-

tinumą¹⁹, turi tam tikrą išskirtinumo reikšmę. Vartojant šį būdvardį svarbu parodyti, kokioje aplinkoje (vietoje) ir koku metu (momentu) tam tikras apibūdinamas objektas išsiskiria. Tai ir gali lemti, kad būdvardis palyginti dažnai prisijungia laiką, vietą rodančius žodžius. Be to, šis būdvardis reikšmė pri-
mena ir skaitvardį *vienas*.

Galima apibendrinti, kad kokybiniai būdvardžiai, vartojami atributiškai nelyginamuoju laipsniu, gana dažnai prisijungiantys laiką, vietą rodančius žodžius, yra netipiškos vartosenos. Šiame tyrime pagal šią ypatybę atpažinti netipiškos vartosenos būdvardžiai išsiskiria ir semantiškai – būdvardžiai *garsus*, *populiarus* reiškia žinomumą, o būdvardis *vienintelis* žymimi išskirtinumą ir yra semantiškai susijęs su skaitvardžiu *vienas*.

2.4.2.4. Kokybiniai būdvardžiai su prisijungiamais linksniais, prielinksninėmis konstrukcijomis, bendratimi, šalutiniais sakiniais

Šiame poskyryje aprašyta, kaip tipišką ir netipišką kokybinių būdvardžių vartoseną galima atpažinti pagal prisijungiamus linksnius (išskyrus vietininką, aprašytą praeitame poskyryje), prielinksnines konstrukcijas, bendratį, šalutinius sakinius.

Visų pirma, analizuotas prisijungiamas **naudininkas**. Pusė (41 iš 82) MLKT analizuotų kokybinių būdvardžių prisijungia naudininką. Vis dėlto pastebėta, kad prisijungiami naudininkai yra skirtingos reikšmės. *Lietuvių kalbos gramatikoje* (Ulvydas et al. 1976: 238–240) išskiriamos dvi naudininkų, kuriuos prisijungia būdvardžiai, grupės: minima, kad būdvardžiai gali prisijungti naudininką, 1) reiškiantį objektą, į kurį nukreipta ypatybė²⁰, ir 2) reiškiantį paskirtį, tinkamumą. Šiame tyrime išskirtos abi *Lietuvių kalbos gramatikoje* nurodytos naudininkų grupės. Skirtumą tarp šių naudininkų tipų galima iliustruoti būdvardžio *patogus* pavyzdžiu:

24) *Susireguliuokite jums patogiausią siurbimui vamzdžio ilgį.* (MLKT)

Šiuo atveju prisijungiami du naudininko linksnio žodžiai – *jums* ir *siurbimui*. Žodis *jums* žymi naudininką, reiškiantį objektą, į kurį nukreipta ypatybė, o žodis *siurbimui* – naudininką, reiškiantį paskirtį, tinkamumą.

Beveik pusė (39 – 47,6 proc.) būdvardžių prisijungia **naudininką, reiškiantį objektą, į kurį nukreipta ypatybė**. Taigi šio tipo naudininką kokybiniai būdvardžiai prisijungia vidutiniškai dažnai (daugiau negu trečdalis ir mažiau negu du trečdaliai kokybinių būdvardžių). Vadinasi, pagal tai, ar būdvardis prisijungia naudininką, reiškiantį objektą, į kurį nukreipta ypatybė, nereikėtų spręsti apie jo vartosenos tipiškumą.

Vis dėlto, nors pagal šią ypatybę nesprendžiama apie kokybinių būdvardžių tipišką ar netipišką vartoseną, tikrinta, kurios semantinės būdvardžių grupės išsiskiria šiuo aspektu. Paaiškėjo, kad šio tipo naudininką būdinga prisijungti vertinamiesiems būdvardžiams, reiškiantiems būsenos, situacijos vertinimą (pvz.: *aiškus*, *artimas*, *blogas*, *brangus*, *geras*), taip pat temperatūrą (*karštas*, *šiltas*, *šaltas*),

¹⁹ Ramonienė, Pribušauskaitė (2019: 123) išskiria tokią semantinę grupę, kartu su būdvardžiais *bendras*, *visuotinis*, *globalus*, *individualus* ir t. t.

²⁰ Atkreiptinas dėmesys, kad kai kuriuos *Lietuvių kalbos gramatikoje* minimus objekto naudininkus galima laikyti subjekto, pavyzdžiui: *man šalta* – naudininku nurodomas subjektas (tokius naudininko vartosenos atvejus subjekto naudininku laiko Paulauskienė 1994: 121–122, Jonas Balkevičius 1998: 88 ir kt.). Vis dėlto, straipsnio autorių manymu, objekto ir subjekto naudininkus galima tirti kartu, nes semantiškai jie dažnai daug nesiskiria (pvz., *Vaikams bus labai įdomu* – *Tada ir kostiumo kūrimo procesas taps vaikui įdomiu žaidimu*; pirmame pavyzdyje – subjekto naudininkas, antrame – objekto, tačiau abiem atvejais nurodomas veikėjas, kurio atžvilgiu pasireiškia būdvardžiu reiškiamą ypatybę). Taigi šiame tyrime jie vadinami tiesiog naudininkais, reiškiančiais objektą, į kurį nukreipta ypatybė.

nuotaiką (*man malonu, linksma, smagu* – šiuo atveju su naudininku vartojami tik bevardės giminės būdvardžiai), skonį (*saldus, skanus*).

Dažniausiai naudininką, reiškiantį objektą, į kurį nukreipta ypatybė, prisijungia būdvardžiai *naudingas* (24,32 proc.) ir *reikalingas* (37,76 proc.). Jie yra netipiškos vartosenos, bet ji nustatoma remiantis kitomis ypatybėmis – jie taip pat palyginti dažnai prisijungia naudininką, reiškiantį paskirtį, tinkamumą, kuris aptariamas toliau.

Naudininkas, reiškiantis paskirtį, tinkamumą (ir panašiai vartojama bendratis), retesnis – šiuos naudininkus prisijungė 9 būdvardžiai (11 proc.). Kadangi tai mažiau negu trečdalis visų analizuotų kokybinių būdvardžių, laikoma, kad tai – netipiška vartosenos, o kokybiniai būdvardžiai, gana dažnai prisijungiantys naudininką, reiškiantį paskirtį, tinkamumą (ir panašiai vartojamą bendratį), yra netipiškos vartosenos.

Tam, kad būtų galima nustatyti, kurie kokybiniai būdvardžiai dažnai prisijungia paskirtį, tinkamumą reiškiantį naudininką / bendratį, apskaičiuotas vidurkis – 0,47 proc. Taigi būdvardžiai, bent dvigubai dažniau negu vidutiniškai (t. y. bent 0,94 proc. vartosenos) ir bent 3 kartus prisijungiantys naudininką, reiškiantį paskirtį, tinkamumą, laikomi netipiškos vartosenos. Tai būdvardžiai *patogus* (2,9 proc. – 4 vartosenos atvejai), *svarbus* (1,41 proc. – 9 vartosenos atvejai), *naudingas* (10,81 proc.), *reikalingas* (17,35 proc.). Šia ypatybe ypač išsiskiria būdvardžiai *naudingas, reikalingas*. Visus juos galima laikyti netipiškos vartosenos, pavyzdžiui:

25) *Vasariniai kelmučiai naudingi skydliaukei...* (MLKT)

26) *Karvėms, kaip ir arkliams, uodegos reikalingos musėms nubaidyti...* (MLKT)

Analizuoti būdvardžiai, gana dažnai prisijungiantys aptariamos funkcijos naudininką, bendratį, apibūdina naudingumą, reikalingumą, svarbą, o naudininku apibūdinama, kam tam tikras dalykas naudingas, reikalingas. Vadinasi, ši jų netipiška vartosenos gali būti nulemta minėtų semantinių ypatybių. Galima įžvelgti ir šių būdvardžių semantinių sąsajų su veiksmožodžiais (pvz., *reikalingas – reikėti*). Taigi šiuo atveju vėl matyti semantinių ir gramatinių ypatybių sąsajos, nulemiančios netipišką būdvardžių vartoseną.

Kitas linksnis, kurį gali prisijungti kokybiniai būdvardžiai, yra **įnagininkas** – jį prisijungė 11 būdvardžių (13,4 proc.). Kadangi tai mažiau negu trečdalis visų analizuotų kokybinių būdvardžių, laikoma, kad prisijungti įnagininką yra netipiška kokybinių būdvardžių savybė, o būdvardžiai, palyginti dažnai jį prisijungiantys, – netipiškos vartosenos. Analizuotų būdvardžių ypatybė prisijungti įnagininką vidutiniškai sudarė 0,25 proc. atvejų, pavyzdžiui:

27) *Dabar ji bus labai didelė, diametru artima Žemės orbitos skersmeniui.* (MLKT)

Būdvardžiai, kurie gana dažnai (bent dvigubai dažniau negu vidutiniškai, t. y. bent 0,5 proc., ir bent 3 kartus) prisijungia įnagininką, laikomi netipiškos vartosenos: *garsus* (5,33 proc.), *ypatingas* (4,88 proc.), pavyzdžiui:

28) *Čiurlionio dailė garsi savo giliu ir visada aktualiu turiniu.* (MLKT)

29) *Kuo ypatingas tas narkomanas?* (MLKT)

Kad būdvardis *garsus* netipiškos vartosenos, jau minėta 2.4.2.2 poskyryje – jis kartu su būdvardžiu *populiarus* žymi žinomumą ir gana dažnai prisijungia laiką, vietą žyminčius žodžius. Būdvardis *ypatingas*, priklausantis bendrumo, visuotinumumo semantinei grupei (Ramonienė ir Pribušauskaitė 2019:

121), panašiai, kaip būdvardis *garsus*, turi tam tikrą išskirtinumo reikšmę. Kai būdvardis prisijungia įnagininką, parodoma, kuo tam tikras objektas išskirtinis.

Prielinksninę konstrukciją su prielinksniu *su* prisijungė 8 būdvardžiai (11 proc.), vadinasi, tai irgi netipiška vartoseną (nes prisijungė mažiau negu trečdalis analizuotų būdvardžių). Vidutiniškai visi analizuoti būdvardžiai su prielinksniu *su* vartojami 0,07 proc. atvejų, pavyzdžiui:

30) *Jis turi būti mandagus ir malonus su visomis.* (MLKT)

Ši vartoseną itin reta – būdvardžiai prielinksninę konstrukciją su prielinksniu *su* prisijungė ne daugiau nei 2 kartus. Nuspręsta, kad tai – per mažai vartosenos atvejų, kad būtų galima daryti apibendrinimus apie būdvardžių netipišką vartoseną pagal šią ypatybę (kaip ne kartą minėta, turėtų būti bent 3 vartosenos atvejai), taigi, remiantis šia ypatybe, neaptikta netipiškos vartosenos būdvardžių.

Dar vienas linksnis, kurį gali prisijungti kai kurie kokybiniai būdvardžiai, yra **kilmininkas**. Šį linksnį prisijungė tik trys būdvardžiai: *gausus* (60 proc.), *pilnas* (61,31 proc.) ir *vertas* (19,59 proc.), pavyzdžiui:

31) *Miškuose jau gausu uogų.* (MLKT)

32) *Knygų lentynos pilnos knygų.* (MLKT)

33) *Iki XVII a. pradžios vynas buvo vienintelis ilgai išlaikomas ir pasitikėjimo vertas gėrimas...* (MLKT)

Kadangi tik nedidelė analizuotų būdvardžių dalis prisijungė kilmininką, ir jie vartojami labai dažnai²¹, galima teigti, kad jie – netipiškos vartosenos (išsiskiria iš visos kokybinių būdvardžių grupės). Būdvardžiai *gausus* ir *pilnas* apibūdina pilnį, priklauso tai pačiai semantinei grupei (remiantis Ramonienė ir Pribušauskaitė 2019: 122), taigi yra panašūs semantiškai. Jie turi irrieveiksmių ypatybių – panašiai vartojami prievieksmiai *daug*, *šiek tiek*: ir šie būdvardžiai, ir prievieksmiai apibūdina kiekį, be to, vartojami su kilmininku. Būdvardis *vertas* priklauso vertės semantinei grupei (Ramonienė ir Pribušauskaitė 2019: 122), tačiau vis vien iš grupės išsiskiria prisijungiamu kilmininku. Panašiai vartojamas ir jo atitikmuo anglų kalbos *worth* (liet. *vertas*): apie šį būdvardį Hunston ir Francis (2000: 195–196) rašo, kad dėl netipiško junglumo jis turi ir prielinksnių ypatybių.

Prielinksninę konstrukciją su prielinksniu *į* sudarė tik vienas būdvardis – *panašus* (35,33 proc.). Kadangi tai vienintelis toks būdvardis, galima teigti, kad jis – netipiškos vartosenos. Tikėtina, kad šis būdvardis linkęs prisijungti prielinksnį *į* dėl to, kad jam itin būdinga lyginimo reikšmė. Tuo jis iš kitų būdvardžių išsiskiria ir semantinėmis ypatybėmis, pavyzdžiui:

34) *...jis buvo panašus į dabartinę vištą.* (MLKT)

Taip pat tikrinta, kurie būdvardžiai (ne bevardės giminės) prisijungia **šalutinius sakinius**. Aptikta, kad būdvardis *tikras*, kai vartojamas vyriškąja arba moteriškąja gimine reikšme „įsitikinęs“, dažnai prisijungia šalutinius sakinius, dažniausiai su jungtukais *kad*, *jog*, *ar*, *kaip* (13,09 proc.):

35) *Esu tikras, kad nukreipsi mus teisinga linkme.* (MLKT)

36) *Nesu tikras, ar supranti šį sandorį.* (MLKT)

Tai – netipiškos vartosenos būdvardis, panašus į veiksmažodžius *žinoti*, *abejoti*, *neabejoti*, *manyti*, plg.:

37) *Daugelis žino, kad Lenkijoje kainos yra tikrai geros.* (MLKT; galima pakeisti: *Daugelis yra tikri, kad...*)

²¹ Tikėtina, kad būdvardžiai *gausus*, *pilnas*, *vertas* labai dažnai prisijungia kilmininką, nes tai būtinasis junglumas.

Taigi šis būdvardis taip pat ne tik išsiskiria netipiška sintaksine vartoseną, bet ir semantiškai panašus į veiksmažodžius.

Apibendrinant galima teigti, kad iš analizuotų būdvardžių, remiantis šiame poskyryje aptartomis junglumo ypatybėmis, netipiškos vartosenos kokybiniai būdvardžiai yra tie, kurie dažnai vartojami: 1) su paskirtį, tinkamumą reiškiančiu naudininku / bendratimi (*naudingas, patogus, reikalingas, svarbus*); 2) su įnagininku (*garsus, ypatingas*); 3) su kilmininku (*gausus, pilnas, vertas*); 4) su prielinksnine konstrukcija su prielinksniu *į* (*panašus*); 5) kai yra vartojami vyriškąją arba moteriškąją gimine su šalutiniais sakiniais (*tikras*).

Pabrėžtina, kad būdvardžiai, linkę prisijungti panašius žodžius, gali turėti ir semantinių sąsajų (pvz., būdvardžiai *naudingas, patogus, reikalingas, svarbus* gali apibūdinti naudingumą, reikalingumą; *gausus, pilnas* – pilnį). Kokybiniai būdvardžiai, prisijungiantys šiai klasei nebūdingus prisijungti žodžius, gali turėti ir kitos kalbos dalies ypatybių, pavyzdžiui, sakinyje gali atlikti asmenuojamųjų veiksmažodžių funkciją ir gali būti jais pakeičiami: *yra tikras – žino*.

Apibendrinimas ir išvados

Šiame tyrime netipiškos vartosenos būdvardžiais laikomi tie, kurie gramatinėmis ir leksinėmis semantinėmis ypatybėmis išsiskiria iš kitų būdvardžių (gali būti neįprastai dažnai vartojami tam tikra sintaksine funkcija, dažnai prisijungti žodžius, kuriuos kiti būdvardžiai prisijungia retai; semantiškai gali priartėti prie kitos kalbos dalies).

1. Netipiškos vartosenos **santykiniiais** būdvardžiais laikomi tie, kurie palyginti dažnai (šiuo tyrimu bent dvigubai dažniau negu vidutiniškai, t. y. bent 2,36 proc.) vartojami predikatiškai. Tai – būdvardžiai *paskutinis* ir *vidutinis*. Jie iš santykinų būdvardžių išsiskiria ir leksinėmis semantinėmis ypatybėmis (*paskutinis* vartojamas panašiai kaip kelintiniai skaitvardžiai, pvz.: *pirmas, antras* ir t. t.; *vidutinis* primena dydį rodančius kokybinius būdvardžius, pvz.: *mažas, didelis*).
2. Netipiškos vartosenos **kokybiniai** būdvardžiai gali išsiskirti sintaksinėmis funkcijomis – gana dažnai vartojami atributiškai (bent 90 proc. vartosenos: *bendras, didis, didžiulis, įvairus, kultūringas, skirtingas, specialus, viešas*) arba itin dažnai (šiuo tyrimu – bent 90 proc. vartosenos) vartojami predikatiškai (*aiškus*). Šie būdvardžiai taip pat išsiskiria ir leksinėmis semantinėmis ypatybėmis: *bendras* kartais vartojamas kaip santykinis būdvardis *asmeninis*; *didis, viešas* atlieka klasifikuojamąją funkciją, kuri būdingesnė santykiniams būdvardžiams; *specialus, įvairus, skirtingas* semantiškai susiję su įvardžiais *kitoks, visoks*; *kultūringas* gali būti laikomas ir santykinio būdvardžiu, nes nurodo santykį su kultūra; būdvardis *aiškus* bevarde gimine vartojamas kaip įterpinys.
3. Netipiškos vartosenos kokybiniai būdvardžiai gali būti nustatomi ir remiantis kokybiniais būdvardžiams įprastai (ne)būdingu gramatiniu junglumu bei laipsniavimu. Šie būdvardžiai taip pat linkę išsiskirti leksiškai semantiškai.
 - 3.1. Kadangi dauguma kokybinių būdvardžių buvo laipsniuojami (89 proc.) ir prisijungė laipsnio, kiekio prieveiksnius (80,95 proc.), laikyta, kad nelaipsniuojami ir neprisijungiantys laipsnio, kiekio prieveiksnių kokybiniai būdvardžiai – netipiškos vartosenos. Tai būdvardžiai *didis, didžiulis, kultūringas, specialus, vienintelis, viešas*. Be to, jie išsiskiria ir leksiškai semantiškai – be jau minėtų būdvardžių *didis, kultūringas, specialus, viešas*, būdvardis *didžiulis* reiškia didelį intensyvumą, o *vienintelis* – mažiausią intensyvumą.

3.2. Taip pat netipiškos vartosenos laikomi tie kokybiniai būdvardžiai, kurie palyginti dažnai prisijungė žodžius, kurių apskritai kokybiniai būdvardžiai nelinkę prisijungti (mažiau negu 33 proc. kokybinių būdvardžių juos nors kartą prisijungė MLKT). Tai – kokybiniai būdvardžiai, kurie gana dažnai prisijungia 1) laiką, vietą rodančius žodžius (juos palyginti dažnai prisijungia, kai vartojami atributiškai nelyginamuoju laipsniu: *garsus, populiarus, vienintelis*; *garsus, populiarus* žymi žinomumą, *vienintelis* – išskirtinumą); 2) naudingą, reiškiantį paskirtį, tinkamumą (*patogus, naudingas, reikalingas, svarbus*; jie visi žymi tam tikrą naudingumą, reikalingumą); 3) įnagininką (*garsus, ypatingas*; jie abu žymi tam tikrą išskirtinumą); 4) kilmininką (prisijungė tik būdvardžiai *gausus, pilnas, vertas*; būdvardžiai *gausus, pilnas* žymi pilnį ir yra panašūs į kiekybės prieveiksmius); 5) prielinksninę konstrukciją su prielinksniu *į* (būdvardžiui *panašus* itin svarbi lyginimo reikšmė); 6) šalutinius sakinius (kai vartojami ne bevarde gimine; aptiktas vienas toks būdvardis – *tikras*, jis reikšme „įsitikinęs“ vartojamas panašiai kaip veiksmažodžiai *žinoti, abejoti, neabejoti, manyti*). Netipišką vartoseną galima nustatyti iš vieno arba kelių čia išvardytų požymių.

Remiantis tuo, kaip dažnai būdvardžiai vartojami įvairiomis sintaksinėmis funkcijomis, kokius žodžius prisijungia ir kaip dažnai yra laipsniuojami, taip pat pagal išskirtines leksines semantines ypatybes, galima atpažinti nemažai netipiškos vartosenos būdvardžių. Netipiškos vartosenos santykinių būdvardžių atpažinta 2 (17 proc.); kokybinių būdvardžių – 21 (26 proc.).

Be nustatytų netipiškos vartosenos būdvardžių, itin išsiskiriančių gramatinėmis ir leksinėmis semantinėmis ypatybėmis, pastebėta keletas būdvardžių grupių, kurioms tam tikros gramatinės ypatybės būdingesnės negu kitoms grupėms (nors šioms grupėms priklausančios būdvardžiai pagal tyrimo metodiką nelaikomi netipiškos vartosenos). Pavyzdžiui, gana dažnai predikatiškai bevarde gimine vartojami būdvardžiai, žymintys būsenos, situacijos vertinimą: *aiškus, įdomus, keistas, lengvas, malonus, smagus, sudėtingas, sunkus*; būdo prieveiksmius, nenurodančius laipsnio, kiekio, itin linkę prisijungti spalvas žymintys būdvardžiai: *mėlynas* (14,17 proc.), *raudonas* (4,26 proc.), *rudas* (31,96 proc.). Taigi svarbu išsamiau analizuoti, kaip būdvardžių gramatinės ypatybės susijusios su reikšme – į tai galima atsižvelgti atpažįstant ne tik netipiškos vartosenos būdvardžius, bet ir skiriant būdvardžių semantines grupes.

Literatūra

- Ambrasas, V. (red.). 2006. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. 4-asis pataisytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Balkevičius, J. 1998. *Lietuvių kalbos predikatyvių konstrukcijų sintaksė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Bielinskienė, A., J. Kovalevskaitė, E. Rimkutė. 2021. Grammatical Patterns in the Corpus-Driven Lexical Database of Lithuanian. *Language: Meaning and Form (Valoda: nozīme un forma)* 12, 7–30. Prieiga internetu <https://doi.org/10.22364/vnf.12.01> (žiūrėta 2024-12-10).
- Firth, J. R. 1962. A synopsis of linguistic theory, 1930-1955. *Studies in Linguistic Analysis*. J. Firth (ed.). Oxford: Blackwell. 1–32. Prieiga internetu <http://cs.brown.edu/courses/csci2952d/readings/lecture1-firth.pdf> (žiūrėta 2024-12-10).
- Hanks, P. 2004. Corpus Pattern Analysis. *Euralex 2004 Proceedings* 1, 87–99.
- Hunston, S., G. Francis. 2000. *Pattern Grammar: A corpus-driven approach to the lexical grammar of English*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Jancaitė, L. 2023. Subūdvardėjusių lietuvių kalbos dalyvių atpažinimo kriterijai. *Taikomoji kalbotyra* 20, 183–207. Prieiga internetu <https://www.zurnalai.vu.lt/taikomojikalbotyra/article/view/35217/33557> (žiūrėta 2025-04-10).

- Janssen, M. 2014. Half and other unique words: Corpus patterns and lexicalist syntax. *Word Classes: Nature, Typology and Representations*. R. Simone, F. Masini (eds.). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 263–282.
- Kamandulytė, L., M. Tuškevičiūtė. 2008. Būdvardžio vartojimo skirtumai sakytinės kalbos registruose. *Darbai ir dienos* 50, 91–108. Prieiga internetu <https://www.lituanistika.lt/content/20789> (žiūrėta 2024-12-10).
- Kamandulytė, L. 2009. *Lietuvių kalbos būdvardžio įsisavinimas: leksinės ir morfosintaksinės ypatybės*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Kovalevskaitė, J., L. Jancaitė. 2019. Vartosenos modelių analizė mokomojoje leksikografijoje: žvalgomas tyrimas lietuvių kalbos veiksmažodžių pavyzdžiu. *Taikomoji kalbotyra* 12, 124–154. Prieiga internetu <https://www.lituanistika.lt/content/93287> (žiūrėta 2025-04-10).
- Kovalevskaitė, J., E. Rimkutė, J. Ruzaitė. 2022. *Tekstynai ir jų išvestiniai produktai lietuvių kalbos mokymui(si) bei tyrimams*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internetu <https://doi.org/10.7220/9786094675089> (žiūrėta 2024-12-10).
- Marcinkevičienė, R. 2000. Tekstynų lingvistika. Teorija ir praktika. *Darbai ir dienos* 24, 7–64. Prieiga internetu <https://www.lituanistika.lt/content/37789> (žiūrėta 2024-12-10).
- Moon, R. 2007. Sinclair, lexicography, and the Cobuild Project. *International Journal of Corpus Linguistics* 12(2), 159–181.
- Paulauskienė, A. 1994. *Lietuvių kalbos morfologija: paskaitos lituanistams*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Ramonienė, M., J. Pribušauskaitė. 2019. *Praktinė lietuvių kalbos gramatika*. Trečioji pataisyta laida. Vilnius: Baltų lankų vadovėliai.
- Sinclair, J. 2000. Lexical Grammar. *Darbai ir dienos* 24, 191–203.
- Sinclair, J. 2004. *Trust the Text : Language, Corpus and Discourse*. London: Routledge.
- Stubbs, M. 1996. *Text and Corpus Analysis*. London: Blackwell.
- Ulvydas, K., V. Ambrazas, A. Valeckienė (red.). 1976. *Lietuvių kalbos gramatika*. III tomas. Vilnius: „Mokslas“.
- Vaičiulytė-Semėnienė, L. 2001. *Lietuvių kalbos būdvardžių valentingumas*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Autorių indėlis

Laima Jancaitė-Skarbalė: koncepcijos rengimas, metodologija, analizė, rašymas – pirminis rankraštis, rašymas – peržiūra ir redagavimas, tyrimas.

Erika Rimkutė: vadovavimas, koncepcijos rengimas, metodologija, rašymas – peržiūra ir redagavimas.

*Įteikta 2024 m. gruodį
Priimta 2025 m. balandį*

Priedai

1 priedas. Šiame tyrime pagal įvairias ypatybes nustatyti netipiškos vartosenos būdvardžiai

Netipiškos vartosenos santykiniai būdvardžiai: *paskutinis, vidutinis*.

Netipiškos vartosenos kokybiniai būdvardžiai: *bendras, didis, didžiulis, garsus, gausus, įvairus, ypatingas, kultūringas, naudingas, panašus, patogus, pilnas, populiarius, reikalingas, skirtingas, specialus, svarbus, tikras, vertas, vienintelis, viešas*.

2 priedas. Kokybinių būdvardžių sintaksinės funkcijos MLKT

Būdvardis	Neapib. formų skaičius ²²	Atrib. funkcija	Pred. funkcija
aiškus	244	11 (4,51 %)	233 (95,49 %)
artimas	143	120 (83,92 %)	19 (13,29 %)
atviras	113	98 (86,73 %)	15 (13,27 %)
aukštas	295	232 (78,64 %)	63 (21,36 %)
baltas	321	234 (72,90 %)	84 (26,17 %)
bendras	212	194 (91,51 %)	4 (1,89 %)
blogas	155	75 (48,39 %)	46 (29,68 %)
brangus	143	83 (58,04 %)	60 (41,96 %)
didelis	1190	1019 (85,63 %)	171 (14,37 %)
didis	18	18 (100,00 %)	
didžiulis	119	113 (94,96 %)	6 (5,04 %)
garsus	75	65 (86,67 %)	10 (13,33 %)
gausus	90	25 (27,78 %)	65 (72,22 %)
geras	1152	837 (72,66 %)	264 (22,92 %)
gyvas	125	63 (50,40 %)	62 (49,60 %)
gražus	615	334 (54,31 %)	278 (45,20 %)
greitas	55	34 (61,82 %)	21 (38,18 %)
įdomus	503	165 (32,80 %)	330 (65,61 %)
ilgas	346	281 (81,21 %)	65 (18,79 %)
ypatingas	123	97 (78,86 %)	22 (17,89 %)
įprastas	71	41 (57,75 %)	30 (42,25 %)
įvairus	422	399 (94,55 %)	23 (5,45 %)
jaunas	269	214 (79,55 %)	51 (18,96 %)
juodas	184	142 (77,17 %)	34 (18,48 %)
karštas	205	160 (78,05 %)	41 (20,00 %)
keistas	133	59 (44,36 %)	67 (50,38 %)
kultūringas	68	65 (95,59 %)	3 (4,41 %)
laimingas	146	50 (34,25 %)	96 (65,75 %)
laisvas	134	93 (69,40 %)	41 (30,60 %)
lengvas	128	55 (42,97 %)	73 (57,03 %)
lieknas	91	74 (81,32 %)	17 (18,68 %)
linksmas	152	76 (50,00 %)	75 (49,34 %)
malonus	312	116 (37,18 %)	195 (62,50 %)
mažas	547	417 (76,23 %)	122 (22,30 %)

²² Šiame tyrime analizuotos tik neapibrėžiamosios formos, todėl pateikiamos tik jos. Be to, apibrėžiamosios formos sudarė nedidelę dalį vartosenos (vidutiniškai kokybiniai būdvardžiai apibrėžiamąja forma vartojami 8,24 proc.).

Būdvardis	Neapib. formų skaičius ²²	Atrib. funkcija	Pred. funkcija
mėlynas	120	102 (85,00 %)	18 (15,00 %)
mielas	159	96 (60,38 %)	59 (37,11 %)
naudingas	74	27 (36,49 %)	44 (59,46 %)
naujas	694	621 (89,48 %)	21 (3,03 %)
nuostabus	197	121 (61,42 %)	72 (36,55 %)
nuoširdus	146	95 (65,07 %)	51 (34,93 %)
panašus	334	151 (45,21 %)	165 (49,40 %)
paprastas	233	149 (63,95 %)	84 (36,05 %)
patogus	138	57 (41,30 %)	81 (58,70 %)
pilnas	137	74 (54,01 %)	63 (45,99 %)
platus	103	88 (85,44 %)	15 (14,56 %)
populiarus	140	78 (55,71 %)	62 (44,29 %)
puikus	339	202 (59,59 %)	137 (40,41 %)
ramus	99	65 (65,66 %)	34 (34,34 %)
raudonas	188	155 (82,45 %)	32 (17,02 %)
reikalingas	98	39 (39,80 %)	59 (60,20 %)
rimtas	259	216 (83,40 %)	39 (15,06 %)
rudas	97	60 (61,86 %)	37 (38,14 %)
saldus	90	61 (67,78 %)	27 (30,00 %)
sausas	125	103 (82,40 %)	22 (17,60 %)
senas	360	310 (86,11 %)	48 (13,33 %)
simpatiškas	115	92 (80,00 %)	23 (20,00 %)
skanus	200	58 (29,00 %)	135 (67,50 %)
skirtingas	132	119 (90,15 %)	13 (9,85 %)
smagus	128	26 (20,31 %)	101 (78,91 %)
smulkus	111	100 (90,09 %)	11 (9,91 %)
specialus	105	105 (100,00 %)	
stambus	106	91 (85,85 %)	15 (14,15 %)
stiprus	183	128 (69,95 %)	55 (30,05 %)
sudėtingas	75	37 (49,33 %)	38 (50,67 %)
sunkus	353	105 (29,75 %)	248 (70,25 %)
svarbus	634	265 (41,80 %)	364 (57,41 %)
sveikas	123	44 (35,77 %)	78 (63,41 %)
šaltas	241	131 (54,36 %)	108 (44,81 %)
šiltas	190	128 (67,37 %)	60 (31,58 %)
šventas	66	53 (80,30 %)	8 (12,12 %)
šviesus	92	64 (69,57 %)	28 (30,43 %)
šviežias	131	97 (74,05 %)	34 (25,95 %)
tamsus	151	107 (70,86 %)	44 (29,14 %)
tikras	275	213 (77,45 %)	61 (22,18 %)
trumpas	154	102 (66,23 %)	52 (33,77 %)
turtingas	65	44 (67,69 %)	21 (32,31 %)
vertas	148	12 (8,11 %)	136 (91,89 %)
vertingas	63	47 (74,60 %)	16 (25,40 %)
vienintelis	136	105 (77,21 %)	25 (18,38 %)
vienišas	102	60 (58,82 %)	40 (39,22 %)
viešas	36	35 (97,22 %)	1 (2,78 %)
žemas	76	54 (71,05 %)	22 (28,95 %)
vidurkis	210	65,6 %	33,1 %

3 priedas. Kokybinių būdvardžių laipsniavimas ir prisijungiami žodžiai MLKT (procentai)²³

Būdvardis	Sintetinis laipsniavimas	Laipsnio, kiekio pr.	Kiti būdo pr.	Vieta, laiką rodantys žodžiai (atrib.)	Naudininkas, reiškiantis objektą	Naudininkas, reiškiantis paskirtį	Įnagininkas	Prielinksninė konstrukcija su prielinksniu <i>su</i>
aiškus	1,64	2,05	1,23		0,82			
artimas	43,36	9,09	2,10		12,59		1,40	0,70
atviras	2,65	3,54	1,77		3,54	1,77		1,77
aukštas	48,14	6,10	0,68					
baltas	1,56	1,56	0,93					
bendras	0,47				0,94			
blogas	19,35	1,94			4,52			
brangus	25,17	14,69			9,09			
didelis	39,66	5,63	0,08					
garsus	18,67			7,69			5,33	
gausus	10,00	16,67						
geras	27,60	7,47	0,26		1,56	0,17	0,35	0,09
gyvas		1,60						
gražus	15,93	14,15	0,16		2,28			
greitas	21,82	7,27						
įdomus	9,15	14,71	0,40		11,53		0,99	
ilgas	25,72	4,62		0,71	0,58			
ypatingas	0,81				0,81		4,88	
įprastas	4,23			2,44	16,90			
įvairus	11,85	2,61						
jaunas	26,02	4,83						
juodas	0,54	2,72	1,09					
karštas	1,46	10,24			1,95			
keistas	8,27	15,79			1,50			
laimingas	5,48	10,27	1,37					
laisvas	2,24	2,24						
lengvas	20,31	10,16			9,38			
lieknas	3,30							
linksmas	3,95	11,18	0,66		2,63			0,66
malonus	4,17	29,49			7,05			0,32
mažas	28,15	5,48						
mėlynas	1,67		14,17					
mielas	8,18	11,95	0,63		10,06			
naudingas	4,05	9,46	1,35		24,32	10,81	1,35	
naujas	5,33	1,44			0,29			
nuostabus	4,06	1,02	0,51			1,02		0,51
nuoširdus	4,11	1,37						

²³ Šioje lentelėje pateikiami tik procentai. Į lentelę neįtrauktos ypatybės, kurias atitinkančių būdvardžių buvo nedaug – prisijungiamas kilmininkas (jį prisijungė tik trys būdvardžiai – *gausus*, *pilnas*, *vertas*); prielinksninė konstrukcija su prielinksniu *į* (ją prisijungė tik būdvardis *panašus*); prisijungiami šalutiniai sakiniai, kai būdvardžiai vartojami ne bevarde gimine (juos prisijungė būdvardis *tikras*).

Būdvardis	Sintetinis laipsniavimas	Laipsnio, kiekio pr.	Kiti būdo pr.	Vieta, laiką rodantys žodžiai (atrib.)	Naudininkas, reiškiantis objektą	Naudininkas, reiškiantis paskirtį	Įnagininkas	Prielinksninė konstrukcija su prielinksniais su
panašus	1,80	8,08	0,90		2,69		0,90	
paprastas	12,02	9,44	0,43		0,43			0,86
patogus	14,49	14,49			10,87	2,90	1,45	
pilnas		0,73						
platus	20,39	9,71			0,97			
populiarus	41,43	26,43	0,71	7,69				
puikus	2,65	3,24			1,47			
ramus	6,06	3,03						
raudonas	0,53	4,79	4,26					
reikalingas	4,08	11,22		2,56	36,73	18,37		
rimtas	6,18	3,47						
rudas	1,03		31,96					
saldus	13,33	6,67	1,11		1,11			
sausas	3,20	6,40						
senas	27,78	5,83						
simpatiškas		5,22			0,87			
skanus	12,50	30,00	0,50		4,50			
skirtingas	0,76	4,55						
smagus	7,03	19,53			11,72			
smulkus	14,41	3,60						
stambus	18,87	7,55						
stiprus	20,22	8,20	0,55					
sudėtingas	20,00	20,00			8,00			
sunkus	11,90	19,55	0,85		12,18			
svarbus	32,02	17,98	0,95	0,75	9,62	1,42	0,16	
sveikas	3,25	5,69	0,81			0,81		
šaltas	4,15	7,47			4,15			
šiltas	8,42	2,11		0,78	0,53			
šventas	6,06				3,03			
šviesus	20,65	5,43	1,09					
šviežias	3,82	2,29						
tamsus	12,58	5,96						
tikras	0,36	1,45					0,73	
trumpas	22,73	11,69			0,65			
turtingas	15,38	7,69	3,08				1,54	
vertas	0,68	4,73			3,38			
vertingas	17,46	19,05	1,59		1,59		1,59	
vienintelis				18,10				0,74
vienišas	0,98	3,92						
viešas								
žemas	48,68	7,89						
vidurkis	11,19	7,03	0,93	0,50	2,89	0,45	0,25	0,07